

Η ΠΡΕΒΕΖΑ

Θ Ε Σ Ι Σ — Κ Τ Ι Σ Ι Σ — Ο Ν Ο Μ Α

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἑλληνοσουλμανικοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πολέμου (1912-1913) καὶ τοῦ τοῦτον ἀκολουθήσαντος Ἑλληνοσερβικοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων (1913) ἀξιωματικοὶ λόγιοι, ἀπλοὶ στρατιῶται ἐπιστήμονες ἢ ἀπλῶς φιλομαθεῖς διερευνήσαντες, ὡς οἶόν τε ἐπιμελῶς καὶ ἀπὸ ποικίλων ἀπόψεων, τὰ ἐδάφη, ἅτινα ἐν τῇ θυελλώδει αὐτῶν ὄρμῃ διέτρεχον, καὶ διεισδύσαντες μέχρι τῶν κατακομβῶν τῶν μονῶν, ἀφ' ὧν ἀνήγαγον εἰς φῶς τέχνης καὶ πνεύματος κειμήλια ἀπὸ αἰῶνων μακρῶν, ὡς ἱερὰ παρακαταθήκη ἐπιμελῶς φυλασσόμενα, ἐγένοντο κήρυκες καλοῦντες τὰς πρὶν ὡς ἐν νάρκῃ διατελούσας ἔθνικὰς δυνάμεις εἰς ἀφύπνισιν καὶ ἐνεργειαν. Ἐκτοτε ἀποστολαὶ δημόσιαι καὶ ἰδιωτικαὶ στραφεῖσαι μετὰ ζωηρότητος πρὸς πᾶσαν γωνίαν τῆς ἐλευθερωθείσης γῆς καὶ διερευνήσασαι ἐπιμελῶς τὸν τε ὕλικόν καὶ πνευματικὸν πλοῦτον αὐτῆς διήνοιξαν νέους οἰκονομικοὺς καὶ πνευματικοὺς ὀρίζοντας.

Ἡ ἔρευνα ἀρξαμένη ἀπὸ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἐπεξετάθη μέχρι τῆς Κρέσνας καὶ τῆς Τζουμαγιάς ἀφ' ἑνός, μέχρι δὲ Μοναστηρίου καὶ τῆς νοτίου Ἀλβανίας ἀφ' ἑτέρου.

Τῆς τοιαύτης προσοχῆς καὶ ἐρεύνης ἠξιώθη συγχρόνως καὶ ἡ Ἡπειρος Ἀπὸ τῶν πρώτων δηλονότι στιγμῶν, καθ' ἃς ὁ ἔλλην πούς ἐπάτησε σταθερῶς τὸ ἔδαφος αὐτῆς, ἤρξατο ἡ ἄμεσος περισυλλογὴ καὶ ἐξέτασις παντὸς εἴδους θησαυροῦ καὶ κειμηλίου.

Ὁ ἀρχαιολογικὸς πλοῦτος τῆς Νικοπόλεως καὶ οἱ ἄπειροι βυζαντινακοὶ ναοὶ τῆς λοιπῆς Ηπείρου ἐγένοντο ἀντικείμενον μερίμνης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἧς εὐτυχεῖς εἰαῖροι προέβησαν εἰς λεπτομερῆ ἔρευναν καὶ ἐπιμελῆ μελέτην τῶν ἐκασταχοῦ ἐσπαρμένων ἔθνικῶν μνημείων.

Τῶν ἐρευνητῶν τούτων εἰς ἐγένετο καὶ ὁ Ἄλ. Φιλαδελφεύς, ὅστις μετὰ πολλοῦ ζήλου ἐρευνήσας τὰ περὶ τὴν Νικόπολιν ἐδάφη καὶ μετ' ἐπιμελείας ἐξέτασας τὰ μέχρι Πρεβέζης χριστιανικὰ μνημεῖα ἐδημοσίευσεν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀνασκαφαὶ Νικοπόλεως - Χριστιανικὰ μνημεῖα Πρεβέζης» ¹⁾

¹⁾ Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1914, σ. 2 κ. ἐ. καὶ 234 ὑποσ. 1.

μελέτην, ἐν ἣ συνοπτικῶς ποιεῖται λόγον καὶ περὶ τῆς ἱστορίας τῆς πολυθρυλήτου πόλεως.

Ἐκ τοῦ δημοσιεύματος τούτου λαβόντες ἀφορμὴν ἐθεωρήσαμεν καθήκον νὰ ἀνακοινώσωμεν πᾶν ὅ,τι συμβάλλει εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀληθείας ἐν σχέσει πρὸς τὴν *θέσιν*, τὴν *κτίσιν* καὶ τὸ *ἔτυμον* τοῦ ὀνόματος τῆς *Πρεβέζης*, περὶ ἧς πολλὰ μὲν, ἀλλ' ἐλάχιστα μέχρι τοῦδε ἀσφαλῆ ἐλέχθησαν ¹⁾.

Α'. Θέσις

Ἡ Ἠπειρος, ἐξαιρετικῶς ὄρεινὴ οὔσα, νοτίως τῆς Καμαρίνης ἀποβάλλει τὸν ὄρεινόν αὐτῆς χαρακτῆρα. Ἀπὸ τοῦ σημείου δηλαδὴ τούτου τὸ ἔδαφος αὐτῆς καθίσταται πεδινόν, ἐν μέρει μάλιστα πηλῶδες καὶ ὠθεῖται συνάμα εἰς στενὸν ἰσθμόν· μετ' ὀλίγον ὁμοῦς εὐρύνεται πάλιν εἰς δύο γλώσσας, αἵτινες μετὰ τοῦ ἀπέναντι κειμένου βορείου ἀκρωτηρίου τῆς Ἀκαρνανίας, τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀκτίου, ἀποκλείουσι τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου οὕτω στενῶς, ὥστε παρέχει σχεδὸν οὗτος τὴν θέαν μεσογείου λίμνης, εἰς ἣν εἰσέρχεται τις δι' εἴσπλου 800-950 μ. εὔρους ²⁾.

Ἐπὶ τῆς ΝΑ γωνίας τῆς πρὸς μεσημβρίαν καὶ πρὸς τὸ Ἰόνιον πέλαγος ἀποκλινούσης μικρᾶς χερσονήσου κεῖται ἡ *Πρέβεζα* ἐκτεινομένη σήμερον ἀπὸ τῆς θέσεως ἐφ' ἧς ἴσταται τὸ πυροβολεῖον *Παλαροσόραγα* μέχρι τοῦ φρουρίου *Ριζόκαστρο* ³⁾.

Περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου θέσεως τῆς Πρεβέζης πρώτην, ἐξ ὧσων ἡμῖν γνωστόν, γραπτὴν μαρτυρίαν ἔχομεν τὴν ἐν ταῖς ἀνωτέρω ἐκδοθείσαις «*Memorie Istoriogeografiche*», ἐν αἷς ἐκτενὴς γίνεται λόγος περὶ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, καλουμένου καὶ κόλπου τῆς Πρεβέζης, ὧς καὶ περὶ τῆς θέσεως τῆς πόλεως ταύτης, ἣτις «κεῖται εἰς τὸ στόμιον τοῦ κόλπου ἀπέχουσα τῆς Στερεᾶς βολὴν ὄπλου» ⁴⁾.

Παραπλήσια ἀναφέρει καὶ ὁ *Μελέτιος*, ὅστις, σύγχρονος ὦν τοῦ ἀνω-

¹⁾ Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, ἐν «Ἀθηνᾶς» τόμῳ 28 (1916) σ. 341.

²⁾ *Στράβ.* Γεωγρ. Ζ' ἐφεξῆς δὲ τὸ στόμα τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου τούτου δὲ τοῦ κόλπου τὸ μὲν στόμα μικρῶ τοῦ τετρασταδίου μεῖζον, ὃ δὲ κύκλος καὶ τριακοσίων σταδίων». Βλπ.—*Alb. Forbiger*, Handbuch der alten Geographie, Leipzig, 1848, σ. 879· πρβλ. καὶ ἐκδοσιν β', 1877, σ. 586 κ. ἐ.—*Bursian*, Geographie von Griechenland, Leipzig, 1872, τόμ. I σ. 31 κ. ἐ.—*Α. Μηλιαράκη*, Ἀμβρακικὸς κόλπος καὶ Πρέβεζα, ἐν «Ἐστίας» ἀρ. 277, 1881, σ. 242.

³⁾ *Π. Κουγιέα*, Πραγματεία τοπογραφικῆ, ἱστορικῆ καὶ ἐθνολογικῆ, Ἀθῆναι, 1905, σ. 157.

⁴⁾ *N. N.*, Memorie Istoriogeografiche della Morea riacquistata dall' Armie Venete del regno di Negroponte, Venezia, 1687, σ. 46. Πρβλ. *, Die vortreffliche Halb-Insel Morea, Nürnberg, 1687, σ. 202.

τέρω ἀνωνυμογράφου, προσδιορίζει αὐτὴν διὰ τῶν «κάστρον νέον κείμενον σχεδὸν ἀντικρὺ τοῦ Ἀκτίου ἀκρωτηρίου»¹⁾).

Ἀκριβέστερον καθορίζει τὴν θέσιν τῆς πόλεως ταύτης Ἀθανάσιος ὁ Σταγειρίτης, ὅστις ἐν τοῖς «Ἑπειρωτικοῖς» αὐτοῦ λέγει «κατωτέρω δὲ τῆς Ρηγιάσης εἶναι ἡ Νικόπολις ὅπου σώζονται ἔτι πολλὰ ἐρείπια, καὶ ὀνομάζεται ὁ τόπος *Παλαιοπρέβεζα*. Κατωτέρω δὲ αὐτῆς ὡς μίαν ὄραν εἶναι ἡ νῦν *Πρέβεζα* εἰς τὸ βόρειον ἀκρωτήριο, καὶ εἰς τὸ ἔξω στόμα τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου. Πλάτ. 38°, 58'. Μῆκ. 18°, 29'»²⁾).

Παρὰ τὰ σαφῆ ὅμως ταῦτα καὶ τὴν, ἐφ' ὅσον ἡμῖν γνωστόν, παντελῆ ἔλλειψιν παλαιότερας μνείας ἀγούσης εἰς σκέψεις ἀλλοίας, ἀτυχῶς πολλοὶ παλαιότερον καὶ νεωστὶ ἀσχοληθέντες περὶ τὴν πόλιν ταύτην περιῆλθον εἰς σύγχυσιν· συνδέσαντες δηλαδὴ τὴν ἱστορίαν ταύτης πρὸς τὴν τῆς Νικοπόλεως ἀνέγραψαν εἰδήσεις οὐδεμίαν σχέσιν ἔχούσας μετὰ τῆς ἀληθείας.

Ἡ ἐξέτασις καὶ ἀναίρεσις τῶν εἰδήσεων τούτων θὰ ἦτο ὅλως περιττή, ἂν μὴ ἐκ τοῦ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ τῆς θέσεως τῆς πόλεως ἐξηρητᾶτο αὐτὴ αὐτὴ ἡ τοῦ ὀνόματος Πρέβεζα *ετυμολογία*, ἣτις εἶναι καὶ ὁ κύριος σκοπὸς τῆς παρούσης μελέτης.

Πρῶτος λοιπὸν ὁ Lauremberg τοποθετεῖ σφαλερῶς τὴν Πρέβεζαν ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τοῦ διαστήματος τῆς ἀκτῆς τῆς ἐκτεινομένης ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχέροντος μέχρι τοῦ στομίου τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτης τ. ἔ. τοῦ Ἀμβρακικοῦ. ³⁾ Μετὰ τοῦτον δ' ὁ λατρὸς Ἰάκωβος Grandi ἐπικαλούμενος, ὡς λέγει, τὴν μαρτυρίαν καὶ πάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ γεωγράφων ἀναφέρει ὅτι: ἡ *Πρέβεζα* εἶναι ἡ *Νικόπολις*...⁴⁾ Ὁ δὲ σύγχρονος τοῦ Grandi ἀνωνυμογράφος τῶν *Memorie*, ὅστις ἀρχόμενος τοῦ περὶ Πρεβέζης λόγου τόσον σαφῶς, ὡς εἶδομεν, προσδιορίζει τὴν θέσιν ταύτης, «qual é situata nell'imboccatura del Golfo», κατωτέρω περιίπτει εἰς τοιαύτην σύγχυσιν, ὥστε, ἐν ᾧ σκοπεῖ νὰ δώσῃ πληροφορίας σχετικὰς πρὸς τὴν Πρέβεζαν ἀναγράφει ὅσα εἶναι γνωστὰ περὶ Νικοπόλεως⁵⁾.

Εἰς τὴν αὐτὴν ἀτυχῶς σύγχυσιν περιῆλθε καὶ ὁ Le Quien· οὗτος ἐξ-

¹⁾ *Μελετίου*, Γεωγραφία Παλαιὰ καὶ Νέα, Ἑνετίησι, 1728, τόμ. 2, σ. 318.

²⁾ Ἀθανασίου Σταγειρίτου, Ἑπειρωτικά, Βιέννη, 1819, σ. 407.

³⁾ *Joh. Lauremberg*, (1570-1658), *Epirus hodie vulgo Albania*, (Tabula geographica).—Ὁ Grandi τὴν ἐργασίαν τοῦ Lauremberg χαρακτηρίζει ὡς ἀναξιόπιστον· πρβλ. *J. Grandi*, Risposta.

⁴⁾ *Jacobo Grandi*, Risposta... sopra alcune richieste intorno S. Maura, e la Prevesa, Venetia, 1685, σ. 22.—Πρβλ. *Voyage de Dimo et Nicolo Stephanolli en Grèce pendant les années 1791 et 1796*, London, 1800, τόμ. 2, σ. 140 κ. ἔ. ἔνθα γίνεται ἔλεγχος τῶν σφαλμάτων τοῦ Grandi, Coronelli καὶ Echard.

⁵⁾ *N. N.*, *Memorie*, Ἑνθ. ἀνωτ.

ετάζων τὰς ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Ναυπάκτου ὑπαγομένας ἐπισκοπὰς λέγει ἐν τῷ εἰς τὴν τρίτομον αὐτοῦ πραγματείαν προσηρημένῳ πίνακι «Nicopolis, *nunc la Prevesa, ad orum maris Jonii...*»¹⁾. Ὁ αὐτὸς δ' ἐν τῷ κειμένῳ ἐκτενέστερον ἐρμηνεύων τὰ ἐν τῷ Πίνακι συντόμως ἐκτιθέμενα ταῦτί-ζει τὴν Νικόπολιν πρὸς τὴν Πρέβεζαν καὶ ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν ὡς περὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως²⁾.

'Ἄλλ' οὐδ' αὐτὸς ὁ σοφὸς μεσαιωνοδίφης Tafel ἠδυνήθη ν' ἀπαλλαγῆ τῆς συγχύσεως. Ἐξετάζων δηλονότι οὗτος ἐνετογροαικικὴν ἐμπορικὴν συνθήκην τοῦ ἔτους 1199 καὶ ὑπομνηματίζων τὰ εἰς τὸ ἀθέμα Νικοπόλεως σὺν ταῖς ἐν αὐτῷ ἐπισκέψειςιν» ἀναφερόμενα, ἐπιλέγει «Nicopolis maedio aevo κωμό-πολις (rusticorum urbs) fuit nomine Prevesa»³⁾. Ἀλλαχοῦ δ' ἐξετάζων ἐτέραν συνθήκην τοῦ 1204, σχετικὴν πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν Φράγκων διανομὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ἐπιφέρει ἀνάλογα· ὅτι δηλαδὴ ἡ Νικόπολις «fuit maedio aevo κωμόπολις (rusticorum oppidum) nomine Prevesa, ut hodie»⁴⁾.

'Ἀφ' οὗ δ' ἐρουνηται οἱοὶ ὁ Le Quien καὶ ὁ Tafel περιῆλθον εἰς τοιαύτην σύγχυσιν, δὲν πρέπει βεβαίως ν' ἀπορῆ τις διὰ τὰ ἀσυναρτήτως ὑπὸ Ζώτου τοῦ Μολοσσοῦ φερόμενα· οὗτος ἐν τῷ περὶ Πρεβέζης κεφαλαίῳ τῶν Ἑπειρωτικῶν μελετῶν τοποθετεῖ ταύτην ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς Ὀμηρικῆς κώμης Ἀκτιάδος,⁵⁾ ἣτις οὐδαμοῦ ἀναφέρεται⁶⁾.

Περαίνοντες τὰ περὶ τῆς θέσεως τῆς Πρεβέζης λεχθέντα ἐκ καθήκοντος ἀναγράφομεν καὶ ὅσα ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης ἔγραψεν ἐπ' ἐσχάτων ἐν τῷ Ὁδηγῷ τῆς Νέας Ἑλλάδος. Οὗτος ἐν τῷ οἰκείῳ περὶ τῆς πόλεως ταύτης ἄρθρῳ ἀναγράφει ὅτι «ἡ Πρέβεζα (Βερενίκη) . . . κατέχει τὸ Α. μέρος τῆς χερσο-

¹⁾ *Le Quien*, Oriens Christianus, Παρίσιος, 1740, τόμ. III, Πίν. Θ, σ. 14.

²⁾ *Le Quien*, Ἐνθ. ἀνωτ. τόμ. III, σ. 998.

³⁾ *Tafel*, Symbolarum criticarum geographiam Byzantinam spectantium, pars prior, σ. 29 καὶ 53, Ν° 26.

⁴⁾ *Tafel*, Ἐνθ. ἀνωτ. pars posterior, σ. 60 καὶ 92, Ν° 32.

⁵⁾ *Ζώτου Μολοσσοῦ*, Ἑπειρωτικὰ μελέται, Δρομολόγιον, Ἀθήναι, 1878, τόμ. 4, σελ. 50.

⁶⁾ Τὴν τῆς Νικοπόλεως μετὰ τῆς Πρεβέζης σύγχυσιν παρατηρεῖ τις ἐν τῷ κώδικι τοῦ *Baluzi* (1630-1718), ἐν τῷ πίνακι τοῦ ὁποίου ἀναγράφονται «ὄσαι τῶν πόλεων μετωνομάσθησαν εἰς ὕστερον»· μετὰ τούτων ἀναφέρεται καὶ «*Νικόπολις ἡ νῦν Πρέβεζα*». Πρβλ. *Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον*, De Thematibus, ἔκδ. Βόννης, σ. 281. Ἐν τῷ βίῳ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ ἐξ Αἰτωλίας, τῷ γραφέντι ὑπὸ Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου (1729) γίνεται λόγος περὶ *Νικοπόλεως*, ἐν ᾧ πρόκειται περὶ Πρεβέζης. Πρβλ. Σπ. Λάμπρον, Ν. Ἑλληνομν. 4,78.—*Xavier Scrofani*, Voyage en Grèce fait en 1794 et 1795, Paris et Strassburg, 1801, τόμ. 3, σ. 16.—Καὶ ὁ Κοραῆς ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ γενομένῃ ἐκδόσει τοῦ «Ἱερατικοῦ Συνεκδήμου» σ. 388 γράφει «*Νικόπολις* ὄνομα πόλεως τῆς Ἠπείρου. . . σήμερον ὀνομάζεται *Πρέβεζα*».

νήσου, τὴν θέσιν δηλ. τῆς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πύρρου κατὰ τὸ 290 π. Χ. οἰκισθεῖσης πόλεως *Βερενίκης*... Φαίνεται δὲ ὅτι κατὰ τὸν μεσαίωνα ἤρη- μώθη ἡ Βερενίκη (Φερενίκη)...¹⁾.

Τὴν περὶ Βερενίκης πληροφορίαν ὁ Εὐαγγελίδης ἤντησε βεβαίως, ὡς καὶ ὁ Jwan v. Müller,²⁾ ἀπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἀναφέροντος ὅτι ὁ Πύρρος «μεμνημένος Βερενίκης καὶ Πτολεμαίου, παιδίον μὲν αὐτοῦ γενόμενον ἐξ Ἀντιγόνης, Πτολεμαῖον ὠνόμασεν, οἰκίσας δὲ πόλιν ἐν τῇ χερρονήσῳ τῆς Ἠπείρου *Βερενικίδα* προσηγόρευσεν». ³⁾ Ὅτι ὁμως ἀπὸ τοῦ χωρίου τούτου οὐδὲν συγκεκριμένον δύναται τις νὰ συναγάγῃ τοῖς πᾶσι δῆλον. Ἀθανάσιος ὁ Σταγειρίτης σχολιάζων τὸ χωρίον τοῦ Πλουτάρχου λέγει «δὲν ἐξεύρω ποῦ εἶναι αὐτὴ ἡ χερσόνησος τῆς Ἠπείρου. Ἀναφέρει δὲ ὁ Σιράβων, ὅτι τὸ Βουθρωτὸν ἦτον ἰδρυμένον ἐν τόπῳ χερρονησίζοντι, καὶ ἴσως τὸ ἀκρω- τήριον τοῦτο λέγει χερσόνησον ὁ Πλούταρχος. ⁴⁾ Ὁ Π. Ἀραβαντινὸς ἀφ' ἐτέ- ρου ἐξετάζων τὰ κατὰ τὴν *Βερενικίδα* καὶ ἐπὶ τῆς γιῶμης τοῦ Σταγειρίτου πιθανῶς ἐρειδόμενος λέγει αὐτὴν «πόλιν τῆς Χαονίας πρὸς δυσμὰς τοῦ Βουθρωτοῦ πλησίον τῶν Τειρανήσων»· ἐν δὲ τῷ περὶ Πρεβέζης ἀρθρῷ λέγει «περὶ τὴν πόλιν ταύτην τίθενται τινες, *ἡμαρτημένως* φρονοῦντες, τὴν ἀρχαίαν Βερενικίδα πόλιν, ἐν ᾧ αὐτὴ ἔκειτο ἐν Χαονία». ⁵⁾ Ἐὰν ὁμως ἡ Βερενίκη ἦτο ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς Πρεβέζης δὲν θὰ διέφευγε τὴν προσοχὴν τοῦ πολυπράγμονος Πλουτάρχου, ὅστις ὁμιλῶν περὶ τῆς *Νικοπόλεως* δὲν θὰ παρέλειπε νὰ δηλώσῃ ὅτι πλησίον αὐτῆς ἔκειτο καὶ ἡ *Βερενίκη*, ἧς ποιεῖται μνείαν ἐν ἄλλῳ βίῳ. Ὅτι δὲ οὔτε ἡ Βερενίκη οὔτε ἄλλη τις πόλις ἐκτίσθη ἐπὶ τοῦ χώρου ἐφ' οὗ κεῖται ἡ σημερινὴ Πρέβεζα μαρτυρεῖ ἡ παντελῆς ἔλλειψις ἰχνῶν ἀρχαιοτέρας οἰκίσεως, ὡς ἀπεδείχθη διὰ τῶν νεωτάτων ἐρευνῶν ⁶⁾.

Ὅπως ὁμως οἱ τοποθετοῦντες ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς πόλεως ταύτης Ἀκτιά- δας καὶ Βερενίκας οὐδὲν ἀσφαλὲς λέγουσιν, οὕτω καὶ οἱ ἀνεξετάστως κατα- βιβάζοντες τὸν χρόνον τῆς, ἰδρύσεως αὐτῆς εἰς τοὺς χρόνους τῆς Τουρκο- κρατίας δὲν λέγουσι τὸ ὀρθόν, ὡς ἀμέσως κατωτέρω θέλει ἀποδειχθῆ.

¹⁾ Τρύφ. *Εὐαγγελίδου*, «Νέα Ἑλλάς»—Μπαϊδεκερ, Ἀθῆναι, 1913, σ. 117 κ. ἑ.

²⁾ *Jwan v. Müller*, *Geographie und politische Geschichte des Klassischen Altertums*, σ. 157.

³⁾ *Πλουτάρχου*, Βίος Πύρρου, β, 1.

⁴⁾ Ἀθανασίου *Σταγειρίτου*, Ἠπειρωτικά, σ. 126.

⁵⁾ Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία Ἠπείρου, Ἀθῆναι, 1857, τόμ. Β', σ. 32. 131-136.

⁶⁾ Πρὸβλ. Ἀλ. Φιλαδελφέως, Ἐνθ. ἀνωτ.

Β'. Κτίσις.

Περὶ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐκτίσθη ἡ Πρέβεζα, πρῶτος, ἐξ ὧων ἡμεῖς γνωρίζομεν, ἡσχολήθη ὁ Μελέτιος γράψας τὰ ἑξῆς: «Πρέβεζα κάστρον νέον κτισθὲν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1495, εἶτα πάλιν τελειωθὲν ὑπ' αὐτῶν, ἐν ἔτει 1530¹⁾).

Τὴν γνώμην τοῦ Μελετίου ἀντιγράφων Ἀθανάσιος ὁ Σταγειρίτης λέγει «πρῶτον εἶχον αὐτὴν οἱ Τούρκοι καὶ ἔκτισαν καὶ φρούριον εἰς φύλαξιν τοῦ στενοῦ»²⁾).

Εἰς ἓνα τῶν ἀνωτέρω ἢ καὶ εἰς ἀμφοτέρους στηριζόμενος ὁ Παν. Ἀραβαντινὸς ἔγραψε «Πρέβεζα πόλις κειμένη κατὰ τὸ στόμιον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἦτις κατὰ πρῶτον ἱστορικῶς ἀναφέρεται ἐν ἔτει 1495, ὅτε οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπὶ καθιδρῦσει ναυστάθμου, κατασχόντες ὡς κατάλληλον τὴν θέσιν ταύτην τῆς Ἠπείρου, ἔχουσαν τότε χωρίου μορφὴν, ἐφέλκουσαν οἰκητὰς ἐκ τῶν πέριξ Ἀκαρνανῶν καὶ Ἠπειρωτῶν Σουλτανικῶν ὑπηκόων, καὶ ὄχρωμάτα ἐγείραντες τῇ ἐπέδωκαν ὄψιν πολισματος»³⁾).

Ὀλίγον τούτου βραδύτερον ὁ Ἀθ. Πετρίδης ἔγραψεν ὅτι «ἡ Πρέβεζα εἶναι νεωτέρας κατασκευῆς ἐπὶ Βενετῶν, κυρίων αὐτῆς γενομένων πολλάκις, ὡς ἐκ τῶν πολέμων»⁴⁾).

Ὁ δὲ Ζώτος ὁ Μολοσσός, ἐν τῷ πλήρει ἀσυναρτησιῶν περὶ Πρεβέζης ἄρθρῳ, προσθέτει ὅτι «οἱ Τούρκοι κυριεύσαντες αὐτὴν τὸ 1495 ἐτοίχισαν τὴν πόλιν, κτίσαντες καὶ τὸν ἀντικρὺ πύργον τοῦ Μύτικος ἐν Ἀκτίῳ. Τὸ 1499 ἀπὸ τοῦς Τούρκους τὴν ἐπῆραν οἱ Βενετοὶ τὸ 1530 τὴν ἀνέκτησαν οἱ Τούρκοι, τὸ 1584 ἀνέκτησαν αὐτὴν οἱ Βενετοί...»⁵⁾).

Ἀλλὰ καὶ ὁ Σεραφεῖμ ὁ Βυζάντιος, παρ' ὅλην τὴν προσπάθειαν, ἣν κατέβαλεν ὅπως συγγράψῃ ἱστορίαν Ἄρτης καὶ Πρεβέζης,⁶⁾ δὲν κατόρθωσε ν' ἀπαλλαγῇ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ἀραβαντινοῦ, ὅστις θεωρούμενος ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐρευνητὴς τῶν Ἠπειρωτικῶν πραγμάτων ἐχρησίμωσε καὶ ὡς ἡ κυριώτερα πηγὴ πάντων τῶν μέχρι σήμερον γραψάντων περὶ Πρεβέζης. Ἐπαναλαμβάνων λοιπὸν ὁ Σεραφεῖμ, ὅσα ἐκ τοῦ Ἀραβαντινοῦ γνωρίζομεν, προστίθισιν ὅτι «αὕτη χωρίου μικροῦ ποτὲ μορφὴν ἔχουσα,

¹⁾ Μελετίου, Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 318.

²⁾ Ἀθαν. Σταγειρίτου, Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 407, § κς'.

³⁾ Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία Ἠπείρου, Ἀθήναι 1856, τ. Β', σ. 133.—Πρβλ. Σπ. Π. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ, Ἀθήναι, 1895, σ. 108.

⁴⁾ Ἀθ. Πετρίδου, Σύντομος Γεωγραφικὴ περιγραφή τῆς Ἠπείρου, ἐν «Νεοελληνικοῖς Ἀναλέκτοις» τοῦ συλλόγου «Παρνασσοῦ» Ἀθήναι, 1870, τ. Α', σ. 55.

⁵⁾ Ζώτου Μολοσσῶ, Ἠπειρωτικαὶ Μελέται, Δρομολόγιον, Ἀθήναι, 1878, τ. 4, σ. 51.

⁶⁾ Σεραφεῖμ τοῦ Βυζαντίου, Δοκίμιον Ἱστορίας Ἄρτης καὶ Πρεβέζης, Ἀθήναι, 1884, μέρος Β'. σ. 219.

ὑπέπεσε μὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν περὶ τὸ 1430 ἔτος· . . . ἱστορικῶς δὲ ἀναφέρεται κατὰ τὸ 1495...»¹⁾.

Ἐν δ' ἔτος ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Δοκιμίου τοῦ Σεραφεῖμ ὁ Νικόλαος Πετρῆς γράφων περὶ Νικοπόλεως ἀναφέρει ὅτι «ἐν τῷ μεσαιῶνι ἡ Νικόπολις περιῆλθεν εἰς ἀσημότητα καὶ ἡ κωμόπολις Πρέβεζα ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς ἐσχατιᾶς τοῦ ἀκρωτηρίου»²⁾.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ἀσυνάρτητα καὶ ἀσαφῆ ἐγράφησαν ἀπὸ τοῦ Μελετίου (1728) μέχρι τοῦ Πετρῆ (1885) σχετικῶς πρὸς τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς Πρεβέζης. Ἀτυχῶς ὅμως καὶ οἱ πολὺ βραδύτερον ἀσχοληθέντες περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως ταύτης ἀβασανίστως ὅλως ἀντλήσαντες τὰς εἰδήσεις κυρίως ἐκ τῆς Χρονογραφίας τοῦ Ἀραβαντινοῦ, οὐδὲν ἀκριβὲς προσήγαγον.

Ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης στηριζόμενος εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς κατοχῆς τοῦ χώρου τούτου ὑπὸ τῆς Βερενίκης ἐπιφέρει ὅτι «ὑπὸ τὸ νέον ὄνομα (τῆς Πρεβέζης) ἀναφέρεται τῷ 1495, ὅτε οἱ Ὀθωμανοὶ ἀναγνωρίσαντες τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως αὐτῆς κατέλαβον . . . ». Κατωτέρω δ' ὁμιλῶν περὶ τῆς μετὰ τέσσαρα ἔτη (1499) καταλήψεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν προστίθουσιν ὅτι «οὗτοι συνεπλήρωσαν καὶ τὰς μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γενομένας ὀχυρώσεις καὶ ὠνόμασαν ἀπὸ τῆς παλαιᾶς (Νικοπόλεως) Πρέβεζαν, τῆς ἄλλης ἐγκαταλειφθείσης (Παλαιοπρέβεζα)»³⁾ οὕτω δ' ὅλως ἀμελετήτως γράφων τ' ἀνωτέρω ἐγένετο εἰσηγητῆς τῆς ἀουσιᾶτος γνώμης ὅτι ἡ Νικόπολις ἔκαλεῖτο πρότερον *Πρέβεζα* καὶ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς σημερινῆς Πρεβέζης ἐκλήθη *Παλαιοπρέβεζα*.

* *

Καὶ ὁ μὲν Τρ. Εὐαγγελίδης, γράφων προχείρως καὶ διὰ σκοποὺς ἥκιστα ἐπιστημονικούς, δύναται νὰ τύχη τῆς ἀναγκαίας συγγνώμης. Δὲν δύναται ὅμως ἀτυχῶς τὸ αὐτὸ νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τοῦ Ἀλ. Φιλαδελφέως, ὅστις ἀβασανίστως ὅλως δεχθεὶς ὡς ἔπος κτίσεως τῆς Πρεβέζης τὸ 1495⁴⁾ προέβη εἰς τὸν ὄρισμόν τοῦ χρόνου τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου τάξας ταύτας «εἰς τὴν 15' πιθανὸν ἑκατονταετηρίδα, διότι ἡ ἰδρυσις τῆς Πρεβέζης τίθεται περὶ τὰ τέλη τῆς 15' ἑκατονταετηρίδος, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι εὐθὺς ἄμω τῇ ἰδρῦσει ὠκοδομήθη καὶ διεκοσμήθη ὁ ναὸς οὗτος»⁵⁾.

¹⁾ Σεραφεῖμ τοῦ Βυζαντινοῦ, Ἐνθ. ἀνωτ.

²⁾ Ν. Πετρῆ, Περὶ Νικοπόλεως, ἐν «Παρνασσῶ» τόμ. 9 [1885] σ. 65 κ. ἑ.

³⁾ Τρόφ. Εὐαγγελίδου, Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 188.

⁴⁾ Ἀλεξ. Φιλαδελφέως, Ἀνασκαφαὶ Νικοπόλεως - Χριστιανικὰ μνημεῖα Πρεβέζης, ἐν Πρακτικαῖς τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1914, σ. 234, ὑποσ. 1.

⁵⁾ Ἀλ. Φιλαδελφέως, Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 224 κ. ἑ.

Ὅτι δ' ἐκ τοῦ ἀβασανίστου τούτου ὑπολογισμοῦ ἡδίκηθησαν οὐ μόνον ἡ ἱστορία τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ χριστιανικά μνημεῖα, ἐλπίζομεν ὅτι θέλει καταδειχθῆ διὰ τῶν ἀμέσως ἐπομένων.

* *

Τὸ δογματικῶς λεχθὲν περὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου ὅτι «οὐδὲν καινὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον» δύναται νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τοῦ πνευματικοῦ τοιούτου. Ἡ συστηματικὴ δηλονότι ἔρευνα δύναται νὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν ἐπίλυσιν δυσχερεσιῶν προβλημάτων, ἐν ᾧ τοῦναντίον ἡ ἀμελής ζήτησις γίνεται αἰτία ὥστε καὶ τὰ πρὸ τῶν ποδῶν ἡμῶν κείμενα νὰ παρίδωμεν.

Οὕτω ἀπὸ πολλοῦ συλλέγων, ταξινομῶν καὶ ἐξετάζων τὰ μετὰ τῆς καταλήξεως -εζα τοπωνύμια, ὅπως προσδιορίσω τὴν ἔκτασιν, ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον τῆς ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις ἐμφανίσεως αὐτῶν, ἐδιδάχθην ὅτι ἡ *Πρέβεζα* δὲν εἶναι, ὡς πιστεύεται μέχρι τοῦ νῦν, κτίσμα τοῦ 15^{ου} αἰῶνος, ἀλλὰ πολὺ παλαιότερον, πάντως δὲ παλαιότερον τοῦ 13^{ου} αἰῶνος, εἰς ὃν ἀνάγονται τὸ τε Ἑλληνικὸν Χρονικὸν τοῦ Μορέως καὶ αἱ τούτου παραλλαγαί, ἐν αἷς γίνεται μνεῖα τοῦ ὀνόματος ὑπὸ τὰς ἐξῆς περιστάσεις.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι, μετὰ τὸν τῷ 1271 ἐπελθόντα θάνατον τοῦ δεσπότη τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β' Ἀγγέλου Κομνηνοῦ, τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου διηρέθη εἰς τρία τμήματα, ὧν τὸ ἐν (ἀποτελούμενον ἐκ τῆς Θεσπρωτίας, Ἀκαρνανίας, Αἰτωλίας, Δολοπίας καὶ τῆς νήσου Λευκάδος) περιήλθεν εἰς χεῖρας τοῦ ἐτέρου τῶν υἱῶν τοῦ Μιχαήλ, τὸν *Νικηφόρον Α'* Ἀγγελον. Τοῦτον ἡ φιλόδοξος σύζυγος Ἄννα, ἀποτιχοῦσα εἰς τὰ περὶ συζεύξεως τῆς ὄραίας θυγατρὸς αὐτῆς *Θάμαρ* μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου σχέδια, παρώτρυνε νὰ ἀναλάβῃ τὸν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀγῶνα καὶ νὰ ἀποπλύνῃ τὴν ὕβριν. Ὁ Νικηφόρος, καραδοκῶν εὐκαιρίαν, δὲν ἐδίστασε νὰ μετάσχῃ ἐπιχειρήσεων κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀρξαμένων ὑπὸ τοῦ νόθου ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου (τοῦ δεσπότη Θεσσαλίας, Φθιώτιδος, Πελασγιώτιδος καὶ Οἰζολικῆς Λοκρίδος). Κατὰ τούτων, βοηθουμένων ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας Φλωρεντίου τοῦ Ἀννονικοῦ καὶ τοῦ κόμητος Κεφαλληνίας Ριχάρδου Ὁρσίνη, ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Β' ἀπέστειλεν ἰσχυρὰς δυνάμεις, αἵτινες νικήσασαι τοὺς συμμάχους πλησίον τῆς Λαμίας, ἐκ τῆς Θεσσαλίας διὰ τοῦ Μετσόβου, ἔφθασαν εἰς Ἰωάννινα. Συγχρόνως δὲ στόλος ἐξήκοντα γενουατικῶν γαλερῶν ναυλωθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰσέπλευσεν εἰς τὸν Ἀμβρυσικὸν κόλπον, κατέλαβε τὴν *Πρέβεζαν* καὶ ἐκούρσευσε τὴν πέριξ χώραν ¹⁾.

¹⁾ Οὐίλλιαμ Μίλλερ - Λάμπρον, Φραγκοκρατία ἐν Ἑλλάδι, Ἀθῆναι, 1910, τόμ. Α', σ. 254 κ. ἑ. — Πρὸβλ. Κ. Σάθα, Ἑλληνικά ἀνέκδοτα, Χρονικὸν Γαλαξειδίου, Ἀθῆναι, 1865, σ. 203 - 4.

Τὴν ἀπόβασιν ταύτην, ἣν ἀνευρίσκει τις ἀναγραφομένην εἰς πάντα οἰκηδὸν τὰ Χρονικά τῆς ἱστορικῆς ταύτης περιόδου,¹⁾ τὸ *Χρονικὸν τοῦ Μορέως* ἀναγράφει ὡς ἑξῆς·

9103 Ἐκείνη ἡ ὑποδρομή, τὸ κοῦρσον ὅπου ἐγένη,
οὐδὲν ἐπολυεπέρασεν μόνον καὶ δύο ἡμέρας·

5 εὐτὺς μαντάτα ἤφεραν ἐτότε τοῦ Δεσποτοῦ
τὸ πῶς ἐκαταλάβασιν εἰς τὸν κόρφον τῆς Ἄρτας,
κάτεργα ἐξήντα ἤλθασιν, τὰ ἐν τῶν Γενουβέσων·
οὕτω Πρεβέζαν ἀπόζεψαν, κουρσεύουν τὰ χωρία,
καὶ ὤρμησαν καὶ ἔρχονταν δλόρθα εἰς τὴν Ἄρταν²⁾.

Ἡ κατὰ τῆς Πρεβέζης ἐπιδρομή, ὡς καὶ ἡ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας δῆ-
οις ἐγένετο κατὰ τὴν γνώμην πάντων τῶν περὶ ταύτην ἀσχοληθέντων κατὰ
τὸ ἔτος 1292³⁾.

Κατ' αὐτὸν λοιπὸν τὸν τρόπον ἔχομεν ρητὴν μνείαν τῆς Πρεβέζης καὶ
ἀσφαλῆ περὶ αὐτῆς χρονολογίαν.

¹⁾ *Buchon*, Recherches historiques, Paris, 1845, τόμ. Β', σ. 328. Ἐκ τοῦ Βι-
βλίου τῆς Κογγκέστας στ. 7764 κ. ε.

Κάτεργα ἐξήντα ἤλθασιν καὶ εἰνε τῶν Γενουβέσων

Ἐπέζευσαν ἑστὴν Πρεβέζαν, κουρσεύουν τὰ χωρία

Ὀρμησαν καὶ ἔρχονται δλόρθοι εἰς τὴν Ἄρταν.

Πρβλ. β) τὴν ἐν τόμ. Α', σ. 312 γαλλικὴν παραλλαγήν ἔχουσαν ὡδε· «*Mais celle course ne demoura que deux jours seulement, pour ce que une nouvelle vint hastivement, au despot: comment soissante gallies estoient venues au golfe de l' Arta, et estoient arrivées au port de Saint Nicolas Le Tort, à la ville cité de la Prevasse; et que leur gents estoient descendus à terre et coroiert et roboient les casaux et la contrée, et venoient tout droit à l' Arte*».

γ) *Buchon*, Collection des Chroniques nationales Français, Paris, 1825, σ. 405-6: «*A peine deux jours s' étaient-ils écoulés qu' on apporta au despote la nouvelle que les ennemis étaient arrivés dans la golfe d' Arta avec soixante galères génoises, et qu' ayant débarqué à Preveza, ils ravageaient le pays et se dirigeaient tout droit sur Arta*».

δ) *Alfred Morel - Fatio*, Libro de los Fechos et conquistas del Principato, de la Morea, Genève, 1885, σ. 100 § 456. Ἐν τῷ Ἀραγωνικῷ χρονικῷ ἀναφέρεται ἡ ἀφίξις τῶν γενουατικῶν γαλερῶν «*al golfo de l' Arta*» δὲν ἀναγράφεται ὁμοίως τὸ ὄνομα τῆς Πρεβέζης.

²⁾ *John Schmitt*, The Chronicle of Morea, London, 1904, σ. 589, στ. 9103 κ. ε. τοῦ Παρισιοῦ κώδικος. Πρβλ. καὶ στ. 9117 κ. ε.

³⁾ Κ. Παπαρηγοπούλου - Καρολίδου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἐκδ. 4ῆ τόμ. Ε', σ. 157. — Σπ. Λάμπρου, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Γ', σ. 424 — Οὐίλιαμ Μίλλερ - Λάμπρου, Φραγκοκρατία ἐν Ἑλλάδι, τόμ. Α', σ. 256 κ. ε. — Ἰ. Ρωμανοῦ, Περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, Κέρκυρα, 1895, σ. 92. — Α. Μηλιαράκη, Ἱστορία τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, Ἀθήναι, 1898 σ. — Πρβλ. καὶ *Alfred Morel-Fatio*, Libro de los Fechos, Genève, 1885, σ. 100.

Ἐάν λοιπὸν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὸν χρόνον, ὅστις ἀπαιτεῖται πρὸς φυσικὴν ἐξέλιξιν συνοικισμοῦ τινος καὶ ἀνάπτυξιν αὐτοῦ εἰς ἀξίαν λόγου κωμόπολιν ἢ καὶ ἀπλῶς κώμην, οἷαν φανταζόμεθα τὴν Πρέβεζαν κατὰ τὸν χρόνον καθ' ὃν ἐγένετο ἡ κατ' αὐτῆς ἐπίθεσις, τότε ἀσφαλῶς πρέπει νὰ ἀναζητήσῃ τὸ ἔτος τῆς ἐνάρξεως τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ συνοικισμοῦ, τοῦ φερομένου ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο, εἰς χρόνιον κατὰ αἰῶνα ἀπέχοντα τῆς πρώτης μνείας. Ὡστε μετὰ πεποιθήσεως τὸ ἔτος τῆς ἐν τῷ χώρῳ, τῷ κατεχομένῳ νῦν ὑπὸ τῆς Πρεβέζης, συγκροτήσεως συνοικισμοῦ πρέπει νὰ τεθῇ τὸ ὀλιγώτερον περὶ τὸ 1200.

Ἐάν ταῦτα εἶναι ἀληθῆ, ὡς ἡμεῖς πιστεύομεν, τότε δύναται τις νὰ κρίνῃ πόσον ἔσφαλον οἱ ὀρίσαντες ὡς ἔτος ἰδρύσεως τῆς Πρεβέζης τὸ 1495 καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τούτου προσδιορίσαντες τὸν χρόνον τῶν μνημείων νεώτερον τοῦ τελευταίου τούτου ἔτους.

Δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ ἀποδείξωμεν ἂν ὁ ἐν τῇ γαλλικῇ παραλλαγῇ τῆς Κουγκέστας ἀναφερόμενος *λιμὴν* τοῦ *Saint Nicolas*, ὅστις ἀσφαλῶς θὰ ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ ναοῦ τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀγαθοῦ προστάτου τῶν ἑλληνικῶν παραλίων, ἔχει οἰκίαν πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, οὗ τὰς τοιχογραφίας ἐξήτασεν ὁ Ἄλ. Φιλαδελφεὺς ἐν τῇ προμνημονευθείῳ μελέτῃ αὐτοῦ δυνάμεθα ὅμως νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὡς θὰ ἠδύνατο καὶ πᾶς ἄλλος μελετητὴς τῶν Χρονικῶν, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἠδύνατο νὰ εἶναι πολὺ παλαιότερος τοῦ 15' αἰῶνος, ἀπ' οὗ ἢ ἰδρυσις τῆς Πρεβέζης δύναται ἀσφαλῶς μὲν ν' ἀναχθῇ περὶ τὸ 1200, μετὰ πιθανότητος δὲ καὶ πέραν τοῦ χρόνου τούτου.

Γ'. Ἑτυμολογία.

Ὅπως καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν, κύριος σκοπὸς τῆς παρούσης μελέτης εἶναι ἡ ἑτυμολογία τοῦ ὀνόματος *Πρέβεζα*, διότι διὰ τῆς εὐρέσεως τοῦ ἀληθοῦς ἐτύμου θὰ δυνηθῇ τις οὐ μόνον ν' ἀνεύρῃ τὸν λαόν, ὅστις ἔδωκεν αὐτῇ τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον περίπου νὰ συσχετίσῃ πρὸς ἄλλα ἱστορικὰ σημεῖα.

Ὅπως δὲ περὶ τῆς θέσεως καὶ τῆς κτίσεως ἐλέχθησαν, ὡς εἶδομεν, πολλὰ ἀσύστατα, οὕτω καὶ περὶ τοῦ ἐτύμου αὐτῆς ἐγράφησαν οὐκ ὀλίγα.

Ὁ Leake νομίζει τὴν λέξιν ἢ ἀκριβέστερον τὸν τύπον *Πρέβεζα* ὡς ἰταλικόν,¹⁾ διαστέλλων αὐτὸν ἀπὸ τῶν *Πρέβεσα* καὶ *Πρέβυζα*.

Ὁ G. Stier σχετίζει τὴν λέξιν πρὸς τὸ *πρέβα*, τὸ ἐν τῇ διαλέκτῳ

¹⁾ *W. Martin Leake, Travels in Northern Greece, London, 1835, τόμ. I, σ. 175.*

Πουλάτι (μεταξὺ Δρίνου καὶ Τσερναγόρας) δηλοῦν ἀβλαβῆ καὶ ὠφέλιμον ὄφιν, τὸν ὀροφίαν δράκοντα¹⁾.

Ὁ ἀνωνύμως γράψας τὸ ἄρθρον *Πρέβεζα* ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Fr. Boissonas λέγει «Prevèse ou Prevysa, qui doit peut être son nom à l'ancienne *Brinicia...*»²⁾ Τίς ὅμως ἡ πόλις αὕτη καὶ ποῦ γῆς ἔκειτο, ἄγνωστον· ἀλλὰ καὶ ἂν ὑπῆρχεν, ἀμφιβάλλομεν ἂν ἠδύνατο νὰ διαφθαροῖ εἰς *Πρέβεζαν*.

Καθ' ὃν ὅμως χρόνον αἱ ἐτυμολογικαὶ αὐταὶ γνῶμαι προσεπάθουν νὰ προσδιορίσουν τὴν ἐθνολογικὴν ὑπόστασιν τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως ταύτης ἑτέρα γνώμη μετὰ πείσματος διηγωνίζετο ἀπὸ τοῦ 1857 νὰ ἐκτοπίσῃ τὰς ἄλλας.

Ὁ Παν. Ἀραβαντινὸς δηλαδή, ἐν τῇ Χρονογραφίᾳ τῆς Ἡπείρου, ἐπιθυμῶν νὰ λύσῃ τὰ κατὰ τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς Πρεβέζης, λέγει «εἰκάζομεν δέ, ὅτι εἰς τὴν θέσιν ταύτην πρό τινος καιροῦ ἐδόθη τὸ ὄνομα *Πρέβεζα* ἐκ τῶν *Νορμανδῶν* ἢ *Βενετῶν* τῶν ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ φοιτῶντων, ὅπου προσωρμίζοντο ἐκπλέοντες καὶ εἰσπλέοντες ἐπὶ προμηθεύσει τροφίμων εἰδῶν. Τοιοῦτόν τι ὑπεμφαίνει τεκμήριον ἡ λέξις *Πρέβεζα* ἐγκραικισθεῖσα ἀπὸ τῆς Ἰταλικῆς *Πρεβεζιόνε* (Προμηθεῖα)³⁾.

Τὴν γνώμην ταύτην παρεδέχθησαν οὐ μόνον *Ζῶτιος ὁ Μολοσσός*,⁴⁾ ὁ *Βουτυράς*,⁵⁾ ὁ μητροπολίτης Ἄρτης *Σεραφεῖμ ὁ Βυζάντιος*⁶⁾ καὶ ὁ *Τρύφων Ἐθαγγελίδης*,⁷⁾ ὅστις προστίθησι μάλιστα καὶ τὴν λεπτομέρειαν ὅτι «ταύτην οἱ *Βενετοὶ* καταλαβόντες κατὰ τὴν ἀλωσιν τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Φράγκων, ὠνόμασαν *Πρέβεζαν* (Προμηθίουπολιν)», ἀλλὰ καὶ ὁ ἡμέτερος *Νίκος Βέης*.

Οὗτος ἐπικρίνων τὰ ὑπὸ τοῦ φίλου Κ. Ἀμάντου ἐν τῇ «Ἀθηνᾶ» γυμνάσια περὶ τῶν εἰς -εζα ληγόντων τοπωνυμίων,⁸⁾ ἅτινα πολὺ ὀρθῶς ὁ Ἀμαντος ἐχαρακτήρισεν ὡς ἀλβανικά, ἐπιφέρει «ἡ δ' ἐν Ἡπείρῳ γνωστὴ τοπωνυμία *Πρέβεζα* κακῶς χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Κ. Ἀμάντου

¹⁾ *G. Stier*, Albanesische Tiernamen, ἐν Kuhn's Leitschrift, τόμ. XI, σ. 237.

²⁾ *Fr. Boissonas*, L'image de la Grèce - L'Épire berceau des Grecs, Gênevè, 1915, pl. 24 - 25.

³⁾ *Παν. Ἀραβαντινοῦ*, Χρονογραφία Ἡπείρου, Ἀθῆναι, 1857, τόμ. Β', σ. 133, κ. ἐ.

⁴⁾ *Ζώτου Μολοσσῶ*, Ἡπειρωτικαὶ μελέται - Δρομολόγιον, Ἀθῆναι, 1878, τόμ. Δ', σ. 50.

⁵⁾ Σ. Ἰ. *Βουτυρά*, Λεξικὸν Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας, Κων/πολις, 1888, ἐν λ. Πρέβεζα.

⁶⁾ *Σεραφεῖμ τοῦ Βυζαντίου*, Δοκίμιον Ἱστορικῆς περιλήψεως Ἄρτης καὶ Πρεβέζης, Ἀθῆναι, 1884, μέρος Β', σ. 219.

⁷⁾ *Τρύφ. Ἐθαγγελίδου*, Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 188.

⁸⁾ *Κ. Ἀμάντου*, Σύμμεικτα τοπωνυμικά, ἐν «Ἀθηνᾶς» τόμ. ΚΒ', σ. 204.

ὡς ἔχουσα τὴν ἀλβανικὴν κατάληξιν εἷσα, διότι ἡ πόλις αὕτη — καθ' ἃ ὀρθῶς ὁ Π. Ἀραβαντινὸς παρατηρεῖ — προέρχεται ἐκ τοῦ *italicoῦ* *prevesione* (προμήθεια)¹⁾.

Ὅτι ὁμοίως ὁ φίλος Ν. Βέης δὲν ἔχει δίκαιον μετὰ τσοαύτης θέρμης ὑποστηρίζων τὴν ἐπιτόλαιον γνώμην τοῦ Ἀραβαντινοῦ, θέλει καταδειχθῆ ἐκ τῶν ἐπομένων.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐν τῇ ἰταλικῇ γλώσσῃ ἡ *προμήθεια* λέγεται καὶ ἄλλως (λ. χ. *commissione*, *fornimento*, *preconosienza*, *somministrazione*), ἀλλὰ καὶ *providimento*, *provisione* καὶ *previsione*. Ἐκ τῶν δύο τελευταίων λέξεων ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῆ ἔμπορικὴ τις θέσις ἢ λιμὴν *Provisiona* ἢ *Previsiona*· δὲν δυνάμεθα ὁμοίως νὰ νοήσωμεν κατὰ τίνας γλωσσικοὺς νόμους θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μετασχηματισθῆ εἰς *Πρέβεζαν*. Διὰ νὰ βοηθήσωμεν τοὺς ἐχομένους τῆς τοιαύτης ἐτυμολογίας, ὑπεθυμίζομεν ὅτι ἡ *προμήθεια* ἰταλιστὶ λέγεται καὶ *prevedenza*, ἀλλ' ἀτυχῶς καὶ τοῦτο οὐδὲν βοήθει τὴν γνώμην αὐτῶν, διότι καὶ ἐκ τῆς λέξεως ταύτης μετὰ πολλῆς δυσκολίας θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προέλθῃ ἡ *Πρέβεζα*.

Ἐπειτα, ἂν κατὰ τὸν Ν. Βέην (Ἀραβαντινὸν κλπ.) προῆλθε τὸ ὄνομα ἐκ τῆς ἰταλικῆς λ. *previsione*, ἢ ἔστω καὶ τῆς πλησιεστέρας *prevedenza*, ἅτε τῶν Νορμανδῶν ἢ Βενετῶν (Ἀραβαντινὸς κλπ.) ἢ τῶν Φράγκων (Εὐαγγελίδης) ἢ τῶν Λατίνων (*sic* Ζῶτος Μολοσσός) δόντων τὸ ὄνομα, γεννᾶται τὸ ἐρώτημα, πῶς ὀνομάζετο, πρὸ τοῦ βαπτισθῆ ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω, ἡ σημαντικὴ αὕτη θέσις, ἣτις κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ἐφέρετο μετὰ τοῦ σταθεροῦ ὀνόματος *Πρέβεζα*;

Εἶναι ἀληθές ὅτι πλεῖστα ὀνόματα ἑλληνικῶν πόλεων διεφθάρησαν ἀπιστεύτως ἐν τῷ στόματι τῶν ξένων τῶν ἐπιδραμόντων τὰς ἑλληνικὰς χώρας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους²⁾ τὸ αὐτὸ θὰ ἠδύνατο τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι συνέβη καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς *Πρέβεζης*· τῷ ὄντι δὲ παρὰ τοῖς ξένοις εὐρίσκομεν, πλὴν τοῦ ὀρθοῦ, καὶ τοὺς διεφθαρμένους τύπους, πάντας ὁμοίως ἔχοντας ὡς βάσιν τὸ *Πρέβεζα* καὶ ὄχι ἄλλο τι μαρτυροῦν τὴν ἀπὸ τοῦ *previsione* ἐξέλιξιν. Καὶ ἂν δ' ἔτι δεχθῶμεν ὅτι οἱ διάμεσοι τύποι ἐλάχιστα ἔζησαν καὶ δὲν παρεδόθησαν, ἅλιν μένει ἐν ἡμῖν ἡ ἀπορία τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐν ἑλληνικῷ στόματι ὄνομα ξένον ὑπέστη τσοαύτην διαφθοράν, ὥστε ἀπὸ *previsione* νὰ μετασχηματισθῆ εἰς *Πρέβεζαν*.

¹⁾ Ν. Βέη, Βιβλιογραφία, ἐν «Βυζαντινοῖς Χρονικοῖς» τόμ. 21 [1914] μέρος 4, σ. 75.

²⁾ Οὐίλλιαμ Μίλλερ - Λάμπρου, Φραγκοκρατία, τόμ. 1, σ. 227, τόμ. 2, σ. 341. Πρὸβλ. Ἀδ. Ἀδαμαντίου, Χρονικά τοῦ Μορέως, ἐν Δ. Ι. Ε. Ε. Ε. τόμ. 6, σ. 453 κ. ἑ.

Καθ' ἡμᾶς τοῦτο ἦτο δύσκολον, ἂν μὴ ἀδύνατον, διὸ καὶ στρέφομεν τὴν ἔρευναν πρὸς ἄλλο σημεῖον.

Πρὸ πάσης ὁμῶς ἔρευνης θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ παραθέσωμεν τοὺς τύπους ὑφ' οὓς ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦτο ἔν τε τοῖς ἑλληνικοῖς καὶ τοῖς ἀλλογλώσσοις κειμένοις, ἵνα δυνηθῆ τις εὐκολώτερον νὰ παρακολουθήσῃ τὰς σκέψεις ἡμῶν. Ὁ ἀρχαιότερον λοιπὸν μνημονεύμενος τοῦ ὀνόματος τούτου τύπος, οὗ τὸ πρῶτον γίνεται μνεία ἐν τῷ ἑλληνικῷ Χρονικῷ τοῦ Μορέως, εἶναι ὁ καὶ σήμερον συνήθης τύπος *Πιρέβεζα*¹⁾. Τὸν αὐτὸν τύπον εὗρισκει τις ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ *Νικολάου Σοφριανοῦ* χαραχθέντι χάρτι τῆς Ἑλλάδος (1544)²⁾ βραδύτερον δ' ἀνευρίσκει τις αὐτόν, πρῶτον μὲν εἰς τὰ «Ἡπειρωτικά» *Μιχαὴλ Νέποτα* τοῦ *Δουκός*, ὅστις ἀναφέρει ὅτι «ἐπῆραν οἱ Βενετοὶ τὴν ἁγίαν Μαύραν καὶ *Πιρέβεζαν* ἐπὶ ἔτους 1684,³⁾ ἔπειτα δὲ εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ *Μάτεση* (1684),⁴⁾ ἐν ᾧ ὀκτάκις ἀπαντᾷ, ἕκ τρίτου δ' εἰς ἐπιστολὴν «τῶν ἡγχαλωτισμένων κατοίκων Ἄρτας» ἀπευθυνομένην «πρὸς τοὺς ὑψηλοτάτους αὐθέντας τῆς γαληνοτάτης ἀριστοκρατίας τῶν Ἑνετῶν» γραφεῖσαν τὴν 28 Ὀκτωβρίου 1696⁵⁾.

Εἰς πάντα δὲ τὰ ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου καὶ ἐφεξῆς, μέχρι σήμερον, γραφέντα ἔγγραφα καὶ μελέτας ὁ ἀνωτέρω τύπος εἶναι ὁ ἐπικρατέστερος.

Παρὰ ταῦτα ὁμῶς ἐν τῷ κώδικι τῆς Κοπενάγης εὗρισκομεν τὸν τύπον *Πιρέβεσα*,⁶⁾ οὗ μνημονεύει καὶ ὁ *Leake* προσπαθῶν, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, νὰ ἐτυμολογήσῃ καὶ ἐρμηνεύσῃ τὸν τύπον *Prevesa*⁷⁾.

Ἐν ἐπιστολῇ δὲ τοῦ Ἄλῃ-πασᾶ «πρὸς τοὺς Παργιώτας» γραφεῖσιν τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1798 ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἄλῃς «ἔξάπωσε τὴν *Πιρέβεσαν*»⁸⁾.

Ὁ *Leake* ἀναγράφει καὶ τύπον *Πιρέβεζα*, ὃν θεωρεῖ ὡς ἑλληνικὴν μεταγραφὴν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ὡς Ἰταλικοῦ νομιζομένου τύπου *Prevesa*⁹⁾.

Εἰς δὲ τὸ «Ἄνθος» τοῦ *Καρτάνου*, τὸ δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον τῷ 1536¹⁰⁾ εὗρισκομεν τὸν ξενίζοντα τύπον *Πιρέβεντζα*,¹¹⁾ ἀσφαλῶς προελθόντα

¹⁾ *John Schmitt*, *The Chronicle of Morea*, London, 1904, cod. P. στ. 9108 / 19 Πρβλ. *Buchon*, *Recherches historiques*, Paris, 1845, τόμ. Β' σ. 328, Βιβλίον Κουγκέστας στ. 7764.

²⁾ *Νικολάου Σοφριανοῦ*, *Descriptio nova totius Graeciae*, Ρώμη, 1544, (Χάρτης).

³⁾ *Μιχαὴλ Νέποτα τοῦ Δουκός*, Ἡπειρωτικά, ἔκδ. Βόννης, (1848), σ. 254.

⁴⁾ *Κ. Σάθα*, Ἑλληνικά ἀνέκδοτα, Χρονικὸν Μάτεση, Ἀθήναι 1867, σ. 197, 198, 200, 203.

⁵⁾ *Miklosich - Müller*, *Acta et diplomata Graeca* τόμ. 3, σ. 275 κ. ἑ. XXVII.

⁶⁾ *John Schmitt*, *The Chronicle of Morea*, Cod. H. στ. 9108.

⁷⁾ *W. Martin Leake*, Ἐνθ. ἄνωτ.

⁸⁾ *Σ. Λάμπρου*, Ν. Ἑλληνομνήμων 1,491.

⁹⁾ *W. Martin Leake*, Ἐνθ. ἄνωτ.

¹⁰⁾ *Κ. Σάθα*, Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, Ἀθήναι, 1888 σ. 147 κ. ἑ.

¹¹⁾ *Ch. Hopf*, *Chronique Gréco-romanes*. σ. 268 κ. ἑ.

ἐκ μεταγραφῆς ἀλλογλώσσου κειμένου, ὅπερ θὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ Καρ-
τάνος. Τέλος δ' ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Μάτεση, ἐν ᾧ ὀκιάτικis, ὡς εἴρηται, ἀνα-
γράφεται ὁ ἐπικρατέστερος τύπος, εὔρηται καὶ ὁ δημοδέστερος *Μπρέβεζα*,¹⁾
ὅστις εἶναι προφανές ὅτι προῆλθεν ἐκ τῆς αἰτιατικῆς, ὡς τὰ *Μπεραία*, *Μπά-
τινος* κ. ἄ. προῆλθον ἐκ τῶν δημοδεστέρων τύπων *Περαίας* (Πειραιεύς)
Πάτινος (Πάτιμος) κ.τ.τ.

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἑλληνικὰ κείμενα. Καὶ παρὰ τοῖς
ἀλλογλώσσοις ὁμως, παρ' οἷς ἄλλως τε συνήθης εἶναι ἡ τῶν τύπων τῶν
ὀνομάτων στρέβλωσις, παρουσιάζονται ἀνάλογοι παραλλαγαί.

Οὕτως ἐν τῇ *Γαλλικῇ παραλλαγῇ* τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως ἀναγράφε-
ται ὑπὸ τοὺς τύπους *Prevesse* καὶ *Prevasse*.²⁾ Ὁ Sanson ἐν τῷ ὑπ'
αὐτοῦ χαραχθέντι χάριτι τῆς Ἡπείρου (1670) ἀναγράφει τὴν πόλιν ὑπὸ τὸν
ὀρθὸν τύπον *Preuesa*, ὃν εὐρίσκομεν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Grandi³⁾
καὶ ἐν ταῖς *Memorie Istoriogeografiche*,⁴⁾ ὡς καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς μετέ-
πειτα γράψασι περὶ τῆς πόλεως ταύτης.⁵⁾ Ὁ Leake ὁμως ἔχων ὑπ' ὄψιν,
ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ, τὸν ἑλληνικὸν τύπον *Πρέβεζα* ἀναγράφει καὶ αὐτὸς τὸν
Prevynza,⁶⁾ ὃν πιθανάτατα ἔχων ὡς πρότυπον ὁ Forbiger εἰσήγαγεν εἰς
τὸ Ἐγχειρίδιον τῆς Γεωγραφίας⁷⁾.

Φαίνεται ὁμως ὅτι πρὸ τοῦ Grandi ὑπὸ τινων, ὡς αὐτὸς ἀναφέρει,
ἐγένετο χρῆσις καὶ τοῦ τύπου *Preventza*,⁸⁾ ὃν ἀναγράφει καὶ ὁ σύγχρο-
νος αὐτοῦ συγγραφεὺς τῶν *Memorie*⁹⁾ καὶ ὅστις ἐνθυμίζει ἡμῖν τὸν ἐν
τῷ Ἄνθει τοῦ Καρτάνου φερόμενον τύπον *Πρέβεντζα*.¹⁰⁾ Ὑπὸ τὸν αὐτὸν
τύπον εὔρηται καὶ παρὰ τοῖς Spon καὶ Wheler.¹¹⁾ Ἐκ τῶν παλαιο-
τέρων τοῦ Grandi ὁ Lauremberg ἀναφέρει τὴν πόλιν ὑπὸ τὸν τύπον

1) Κ. Σάθα, Ἐλληνικὰ ἀνέκδοτα, Χρονικὸν Μάτεση, Ἀθήναι, 1867, σ. 198.

2) Buchon, Recherches Historiques, Paris, 1845, τόμ. I. σ. 317.

3) Buchon, Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 312.

4) Grandi, Ἐνθ. ἀνωτ., σ. 22.

5) Ν. Ν., Memorie Istoriogeografiche σ. 46. Πρὸς Leake, Ἐνθ. ἀνωτ. τόμ. I, σ. 175—Hughes, Travels in Sicily-Greece and Albania, London, 1820, τόμ. II, σ. 325 κ. ἐ. — Holland, Travels in the Jonian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, London, 1819, τόμ. I, σ. 94 κ. ἐ. — Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, Pest, 1835 τόμ. 2, σ. 328. 4, σ. 158. 7, σ. 222.—Le Guén. Ἐνθ. ἀνωτ. — Tafel, Ἐνθ. ἀνωτ. — Bursian, Ἐνθ. ἀνωτ.

6) W. Martin Leake, Ἐνθ. ἀνωτ. τόμ. I σ. 175.

7) Forbiger, Handbuch der alten Geographie, Leipzig, 1848, τόμ. II, σ. 879 καὶ ἐκδ. 6', 1877, τόμ. I, σ. 596.

8) Grandi, Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 22.

9) Ν. Ν., Memorie Istoriogeografiche, Ἐνθ. ἀνωτ.

10) Hopf, Chroniques Gréco-Romanes, Ἐνθ. ἀνωτ.

11) Jacob Spon et George Wheler, Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, fait aux années 1675 et 1676, Hayé, 1724, τόμ. 1, σ. 81.

Prevesa ¹⁾). 'Εκ δὲ τῶν νεωτέρων ὁ *William Eton*, ἄγνωστον διατί, μεταχειρίζεται τὸν τε ὀρθὸν τύπον *Prevesa* καὶ τὸν ἐφθαρμένον *Prevasi* ²⁾). Τέλος ἐκ τῶν νεωτάτων ὁ γράφας τὸ ἄρθρον Πρέβεζα διὰ τὸ Λεξικὸν τοῦ *Brokhaus* ἀναγράφει αὐτὴν ὑπὸ τὸν τύπον *Preveza*, σημειοῖ ὅμως ὅτι τὸ -za δέον νὰ προφερῆ -ζα ³⁾).

Τὸ τελευταῖον τοῦτο νομίζομεν ὅτι εἶναι ἰκανὸν δίδαγμα τοῦ τρόπου καθ' ὃν, ἔνεκα τῆς δυσκολίας περὶ τὴν κατιγραφήν φθόγγων τινῶν, γίνεται ἡ σύγχυσις ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀκριβῆ ἀπόδοσιν αὐτῶν καὶ ἡ δημιουργία νέων τύπων παρηλλαγμένων ⁴⁾).

Ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν ἀνωτέρω τύπων πείθεται πᾶς τις ὅτι οὐδεὶς αὐτῶν δύναται ν' ἀναχθῆ εἰς τὸ *provisiōne* τοῦ Ἀραβαντινοῦ καὶ τῶν ὁμοφρονούντων ἐκείνῳ, καὶ ὅτι ὁ ἐπικρατέστερος, ἅμα δὲ καὶ παλαιότερος, ἐξ οὗ ἄνευ παραβιάσεως τῶν φωνητικῶν νόμων ἠδύναντο νὰ προέλθωσιν οἱ τε ἑλληνικοὶ καὶ οἱ ξένοι, εἶναι ὁ τύπος *Πρέβεζα*. Τοῦτον δ' ἔχοντες ὑπ' ὄψιν προβαίνομεν εἰς τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως.

Ἀνωτέρω εἴπομεν ὅτι ὁ φίλος Κ. Ἀμαντος ὀρθῶς κατέταξε τὸ τοπωνύμιον τοῦτο εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐχόντων τὴν ἀλβανικὴν κατάληξιν -εζα ⁵⁾). Εἶναι ὅμως ἀληθές ὅτι, ὅπως καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, ⁶⁾ κατ' αὐσίαν ἀλβανικὴν κατάληξιν εζα δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' ἐκ τῆς ὑποκοριστικῆς καταλήξεως -ζε, ἣτις μετὰ τὴν προσθήκην τοῦ ἄρθρου α γίνεται -ζ'α, σχηματίζονται ποικίλοι τύποι, οἷοι οἱ -εζ'α, -αζ'α -εζ'α, -ιζ'α -οζ'α, κ.τ.τ., ἅτε τοῦ θεματικοῦ φωνήεντος ἐκλαμβανομένου ὑπὸ τῶν μὴ εἰδότεων τὴν ἀλβανικὴν γλῶσσαν ὡς ἀνήκοντος εἰς τὴν κατάληξιν. Τόσον δὲ φιλεῖ ἡ ὑποκοριστικὴ αὕτη κατάληξιν τὰ τοπωνύμια, ὥστε δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς μία τῶν κατ' ἐξοχὴν τοπωνυμικῶν καταλήξεων τῆς ἀλβανικῆς γλώσσης ⁷⁾).

¹⁾ *Lauremberg*, Ἔνθ. ἀνωτ.

²⁾ *William Eton*, *Tableau Historique, politique et moderne de l'empire Ottoman*, Paris, 1801, τόμ. 2. σ. 80.

³⁾ *Brokhaus*, *Konversations Lexicon*, ἐν λ. *Preveza*.

⁴⁾ Ὁ μακαρίτης *Στέφανος Δραγοῦμης* ἐν τῇ περὶ τῶν Χρονικῶν τοῦ Μορέως μελέτῃ αὐτοῦ λέγει ὅτι «συχνὰ παρὰ τοῖς Φράγκοις καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Γαλλικοῦ Χρονικοῦ καὶ μετέπειτα διὰ δύο ss ἀπεδίδοτο τὸ ζ καὶ τὸ ξ. Ἴδε τὰ ἐν ἰ. Χ. *Prevasse* καὶ *Prevesa* = Πρέβεζα, *Nissie*, *Nixie*, *Nixye* = Ναξία ἢ Νάξος. Ἠρβλ. «Ἀθηνᾶς» τόμ. 26, σ. 17.

⁵⁾ Κ. Ἀμάντου, Σύμμεικτα τοπωνυμικά, ἐν «Ἀθηνᾶς» τόμ. 22, σ. 204.

⁶⁾ Περὶ τῆς καταλήξεως ταύτης καὶ τῶν φερόντων ταύτην τοπωνυμίων ὁμιλήσαμεν ἄλλοτε διὰ μακρῶν (πρβλ. Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, ἐν «Ἀθηνᾶς» τόμ. 27 (1915) σ. 345)· μετὰ μικρὸν δὲ θὰ δημοσιεύσωμεν ἐκτενῆ μελέτην σαφηνίζουσαν τὰ κατὰ τὰ τοπωνύμια ταῦτα.

⁷⁾ Τόσον ἐπέδοσεν ὡς τοπωνυμικὴ ἢ κατάληξις αὕτη, ὥστε λησμονηθείσης τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἀλβανοφάνων τῆς Ἑλλάδος, ἐξελήφθη ὀλόκληρον τὸ -εζα ὡς κατάληξις καὶ προσετέθη εἰς λέξεις εἰς αἷς ἥμισα ἤρμοζεν· λ. χ. ἐλέχθη Λέδεζα καὶ Φίκεζα ἀντὶ τῶν ὀρθῶν Λέθ-θι καὶ Φίθ-θι.

Ἐξετάσωμεν νῦν, ἂν ἐν τῇ γλώσση ταύτῃ ὑπάρχη τι δυνάμενον φωνητικῶς καὶ σημασιολογικῶς νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος τοπωνύμιον.

Τῷ ὄντι παρὰ τοῖς ἐν Ἑλλάδι ἀλβανοφώνοις εἶναι ἔτι καὶ σήμερον ἐν χρήσει τὸ προσηγορικὸν *πρέβεξε* (μετὰ τοῦ ἄρθρου *πρέβεζ'α*), ὅπερ ἄγει ἡμᾶς κατ' εὐθείαν εἰς τὴν *Πρέβεζαν*, οὗ μόνον φωνητικῶς, ἀλλὰ καὶ σημασιολογικῶς.

Ὅταν ἡμῖν παῖς, καὶ ἐπιστρέφων μετὰ βροχὴν ἀπὸ τοῦ σχολείου ἀπεκλειόμην ὑπὸ τῶν χειμάρρων, ἤκουον πολλάκις τῶν γραιῶν, τῶν φιλοτιμουμένων νὰ βοηθήσωσι τοὺς παῖδας, ὅπως διέλθωσιν ἀκινδυνότερον τοὺς χειμάρρους, νὰ φωνάζωσι «ἐνὶ κρετὲ γγὰ πρέβεζ'α» (= ἐλάτε ἀπὸ ἴδω, ἀπὸ τὴν πρέβεζα), δεικνύουσαι ἅμα καὶ τὸ ἀβαθέστερον μέρος τοῦ χειμάρρου.

Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Σαλαμίνι καὶ τοῖς περικύριοις τῶν Ἀθηνῶν δὲν εἶναι ἀσυνήθης ἔτι καὶ σήμερον ἡ φράσις «βρὲ τύ! τὸ' ἐ μέγ'ρε πρέβεξε ἄργε!» (=βρὲ σύ! τί τὸ ἔκαμες πρέβεζα τὸ χωράφι μου)· ἡ φράσις αὕτη ἀκούεται ὁσάκις τις διέρχεται ἀγρὸν καλλιεργημένον καὶ διὰ τῶν πατημάτων αὐτοῦ σχηματίζει *δίοδον*, *πέρασμα*, ὅπως μεταβῆ εἰς ἴδιον ἀγρὸν ἢ ἄλλοῦ που.

Ὅτι ἡ *πρέβεζα* τῶν ἀλβανοφώνων τῆς Σαλαμίνας καὶ τῆς λοιπῆς Ἀττικῆς φωνητικῶς καὶ ἄνευ ἐκβίασεως οὐδενὸς τῶν γλωσσικῶν νόμων παρέχει τὸ *Πρέβεζα*, οὐδεὶς νομίζομεν ὅτι δύναται ν' ἀρνηθῆ· ὅτι δὲ καὶ σημασιολογικῶς ἡ *πρέβεζα*, ἡ δηλοῦσα τὸ *πέρασμα*, τὴν *δίοδον*, ἦτο δυνατόν νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς σημείον τι τοῦ ἐδάφους, ἔχον τὴν ιδιότητα τῆς *δίοδου*, τοῦ *περάσματος*, ἐπίσης οὐδεὶς θ' ἀμφισβητήσῃ.

Ἀπλῆ ἐπὶ τοῦ Χάρτου παρατήρησις πείθει πάντα ὅτι ἡ εὐκολωτέρα, φυσικῶς δὲ καὶ κυριωτέρα ὁδός, ἡ ἄγουσα ἀπὸ τῆς Ἡλείρου εἰς τὴν ἔναντι Ἀκαρνανίαν, ἦτο ἢ διὰ τοῦ στενοῦ στομίου τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου.

Τὸ δ' ἀκριβῶς ἔναντι τοῦ Ἀκτίου ἀκρωτηρίου¹⁾ σημεῖον τῆς Ἡπειρωτικῆς ἀκτῆς ἀπὸ τοῦ ὁποίου μέχρι σήμερον γίνεται ἡ διαπεραίωσις, τὸ *πέρασμα*, κρὸς τὴν ἀπέναντι Ἀκαρνανίαν, ἦτο δυνατόν νὰ ὀνομασθῆ ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν *Πρέβεξε* τ. ἔ. *Πέρασμα*, ὅπως ἄλλως τε καλεῖται μέχρι σήμερον θέσις τις παρὰ τὴν σημερινὴν Πρέβεζαν.

¹⁾ Τὸ ἀκρωτήριον Ἀκτιον ἐν τῷ Χάρτῃ τοῦ *S. Sanson* (1670) ἀναγράφεται ὑπὸ τοῦ ὀνόματι *Figalo*· οὗτο δ' ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τῶν πλείστων περιηγητῶν· πρβλ. *, *Die vortreffliche Halb-Insel Morea, Nürnberg, 1687, σ. 202, Vigalo. — J. C. Hobhouse, A Journey through Albanie etc... during the years, 1809 and 1810, London, 1813, σ. 29. — C. Satha, Documents, τόμ. 1. — Τὸ ὄνομα Figalo ὀφείλεται ἴσως εἰς τὸ σχῆμα τοῦ ἀκρωτηρίου, ὁμοιάζοντος πρόφορ πλοιαρίου φερομένου ὑπὸ τὸ ὄνομα figalo. Πρβλ. *Vocabulario Universale Italiano compilato a cura della Società tipografica Tramater et Ci, Napoli 1834, ἐν λέξει figalo.**

Ἄν καὶ τ' ἀνωτέρω θὰ ἦσαν ἱκανὰ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς φωνητικῆς καὶ σημασιολογικῆς σχέσεως τοῦ ἄλβανικοῦ *πρέβεζ*'α πρὸς τὸ *Πρέβεζα*, ἐν τούτοις, πρὸς ἄρσιν πάσης τυχὸν ἀμφιβολίας, παρέχομεν ἀναλυτικωτέραν τὴν εἰκόνα τῆς δημιουργίας τοῦ ὑποκοριστικοῦ *πρέβεζ*'α.

Πρὸς εἴρεσιν τοῦ θέματος, εἰς ὃ προσετέθη ἡ ὑποκοριστικὴ κατάληξις, ὀφείλομεν πρῶτον ν' ἀφαιρέσωμεν τὸ ἐν τέλει α, ὅπερ εἶναι τὸ ἄρθρον· μετὰ τοῦτο πρέπει ν' ἀφαιρεθῇ ἡ ὑποκοριστικὴ κατάληξις - ζε, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ὁποίας ἀπομένει τὸ θέμα *πρέβε*, ὅπερ ἀνήκει εἰς γνωστὴν καὶ συνήθη ἄλβανικὴν λέξιν.

Ὁ Hahn ἐν τῷ ἄλβανογερμανικῷ λεξικῷ, τῷ ἐπισυναπτομένῳ εἰς τὰς Albanesische Studien, καταγράφει τὴν λέξιν *πρέβε* (ἐν ἄρθρῳ *πρέβ*'α) καὶ ἐρμηνεύει διὰ τῶν Gangbarer Weg, Strassen - Knoten, Furth Flussbett· πρὸς πληρεστέραν δ' ἐρμηνείαν ταύτης παραπέμπει εἰς τὴν λ. *βρόμ*-ι, ¹⁾ ἣτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰ μὴ ἡ ἑλληνικὴ λ. *δρόμος* ἀκουομένη παρὰ τισι μὲν τῶν ἄλβανοφώνων ὡς *δρόμ*'ι, παρ' ἄλλοις δὲ *βρόμ*'ι.

Ὁ Dozon ἀφ' ἑτέρου καταγράφων τὴν λέξιν εἰς τὸ Vocabulaire Albanais - Français ἐρμηνεύει αὐτὴν διὰ τῶν «chemin praticable, què ou lit ordinaire d' une rivière»²⁾.

Ὁ δ' ἡμέτερος Χριστοφορίδης ἀντλήσας αὐτὴν ἀπὸ τοῦ γλωσσαρίου τοῦ Hahn δὲν προσέθηκε μὲν τι νέον, ἀλλ' ὅμως καὶ οὗτος πρὸς διασάφησιν τῆς σημασίας τῆς λέξεως παρέπεμψεν εἰς τὴν λ. *βρόμ*-ι καὶ διὰ ταύτης εἰς τὴν συγγενῆ *οὔδε*-α τὴν δηλοῦσαν τὴν *ὁδόν*.³⁾ Τέλος ὁ G. Meyer ἔχων ὑπ' ὄψιν τ' ἀνωτέρω ἐσχέτισε τὸ *πρέβε* ἐτυμολογικῶς πρὸς τὸ *treve* καὶ διὰ τούτου πρὸς τὸ λατινικὸν *trivium*, τὸ δηλοῦν τὴν *τριόδον* (τὸ τρίστρατο)⁴⁾.

Κατὰ ταῦτα τὸ ἄλβανικὸν *πρέβε* ἐδήλου σὺν ἄλλοις τὴν *ὁδόν*, ἀλλὰ καὶ τὸν *πόρον*, τὴν *διάβασιν*, τὸ *πέραμα* (Furt).

Τὸ *πρέβε* τοῦτο λαμβάνον τὴν ὑποκοριστικὴν ἅμα καὶ τοπωνυμικὴν κατάληξιν -ζε, σχηματίζεται εἰς *πρέβεζε*, ὅπερ ἠδύνατο νὰ ἀποδοθῇ εἰς πᾶσαν *διόδον*, *πέραμα*, ἀλλὰ καὶ εἰς ὄρισμένον σημεῖον μετέχον τῆς ιδιότητος ταύτης, οἷον ἦτο ἡ Ἑπειρωτικὴ ἀκτὴ ἢ χρησιμεύουσα πρὸς σχηματισμὸν τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου.

¹⁾ Joh. v. Hahn, Albanesische Studien, Jena, 1854, Beiträge zu einem Albanesisch-Deutschen Lexicon, σ. 105 ἐν λ. *πρέβε*-α.

²⁾ Dozon, Manuel de la langue Chkipe ou Albanaise, Paris, 1879, Vocabulaire Albanais - Français, σ. 72.

³⁾ Χριστοφορίδου, Λεξικὸν τῆς ἄλβανικῆς γλώσσης, Ἀθῆναι, 1904, σ. 342.

⁴⁾ G. Meyer, Etymologisches Wörterbuch der Albanesischen Sprache, Strassburg, 1891, ἐν λ.

Ὅταν δ' ἐσηματίσθη κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο συνοικισμός, διετήρησεν οὗτος τὸ ὄνομα τῆς θέσεως καὶ ὠνομάσθη *Πρέβεζ* (ἐνάρθως *Πρέβεζ'α*), καὶ μετ' ἀφομοίωσιν τοῦ κωφοῦ *ξ* τῆς παραληγούσης πρὸς τὸ *ε* τῆς προηγουμένης διεμορφώθη ὁ σταθερὸς τύπος *Πρέβεζα*.

Ὅτι δὲ ἀπὸ φυσικῶν ἰδιοτήτων, συγγενῶν πρὸς τὰς ἐννοίας τῆς *διάσεως*, τοῦ *πόρου* κ.τ.τ., ὠνομάσθησαν κατὰ πάσας τὰς ἐποχὰς καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι θέσεις καὶ πόλεις, ἔστωσαν ὡς παραδείγματα τὰ ἀρχαῖα *Βόσπορος*¹⁾ καὶ *Βούπορθμος*,²⁾ τὰ μεσαιωνικὰ καὶ νέα *Διάπλους*,³⁾ *Διαπόρια*,⁴⁾ *Πόρος*,⁵⁾ *Πορεά*,⁶⁾ *Περατία*, *Περαταρεά*, *Περάστρα*, *Πέραμα*,⁷⁾ τὰ τουρκικὰ *Δερβένι*, *Δερβένια*, *Δερβενάκια*, *Δερβενοσάλεσι*, *Δερβεν-Φούρκα*,

¹⁾ Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο γνωρίζομεν δύο *πόρους*, τὸν *Θρακικόν* καὶ τὸν *Κιμμέριον*. Συγγενὲς πρὸς ταῦτα, κατὰ τὸν διδάσκαλον ἡμῶν Π. Κορολίδην, εἶναι καὶ τὸ *Βυζάντιον*. Βλ. Π. Κορολίδου, Ἡ πέλις τῶν Βυζαντινῶν ἐν τοῖς Χρονικοῖς τοῦ βασιλέως Ἀστραχαδάν, ἐν Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι [1902,3], Ἀθήναι, 1904, σ. 271 κ. ἔ.

²⁾ Οὕτως ἐκαλεῖτο ὁ μεταξὺ Ἀπεροπίας (σημ. Δοκοῦ) καὶ Ὑδραίας (Ὑδρας) *πορθμός* καὶ συνεκδοκικῶς τὸ ἐπὶ τῆς Ἐρμιονίδος ἄρος, τὸ σημερινὸν *Μουζάκι* πρβλ. *Rauhy - Wissowa*, *Realencyclopädie*, ἐν λ. Ἀπεροπία.

³⁾ Μετὰ τοῦ ὀνόματος τούτου φέρεται νησίς τις πλησίον τῶν Ὀθωνῶν ὀνομασθεῖσα οὕτως, ἀσφαλῶς, ἀπὸ *διάπλου* μεταξὺ ταύτης καὶ τῶν παρ' αὐτὴν νησίδων, ὡς ἐκλήθησαν ἄλλαι νησίδες *Διαπόρια*. Βλ. *Bursian*, *Geographie von Griechenland*, Λειψία, 1862, τόμ. 2, σ. 364.

⁴⁾ *Διαπόρια* ἢ *Πεντηήσια* καλοῦνται πέντε νησίδες τοῦ Σαρωνικοῦ, κείμεναι μεταξὺ Αἰγίνης καὶ Σαλαμῖνος καὶ δὴ πρὸ τῆς βορειοτέρας ἄκρας τῆς Ἐπιδαυρίας ἀκτῆς· αὗται ἔλαβον τὸ ὄνομα ἀσφαλῶς ἀπὸ τῶν μεταξὺ αὐτῶν ἐλαχίστων *διαπόρων*· βλ. *Bursian*, Ἐνθ. ἀνωτ., τόμ. 2, σ. 77. Ἐν Παξοῖς κ. ἀ. *διαπόρι* λέγεται ἡ στενὴ εἴσοδος εὐρύχωρου λιμένος. — *Δζαπόρι* (*δζαπόρζα*) μετὰ τῆς σημασίας τῆς *δισδου* εὐρύσκομεν ἐν Ἀστυπάλαιῳ, Καρπάθῳ, Σάμῳ, μεταξὺ Καλύμνου καὶ Λέρου, μεταξὺ Λέρου καὶ Γλαρονησιοῦ, μεταξὺ Σύμης καὶ τῆς νησίδος Νίνης (*Karl Dieterich*, *Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden*, Wien, 1908, σ. 271). — Ὡσαύτως ἐν Σύρῳ θέσις μεταξὺ τοῦ ὀμωνύμου ἀκρωτηρίου *Διαπόρι* καὶ τοῦ *Πρίονος* (Φραγκίδου, Ὀνοματοθεσίαι τῆς νήσου, ἐν «Ἐφημερίδι» Σύρου, 1911, ἀρ. 156). — *Διάπορος* δὲ καλεῖται νησὸς ἐν τῷ Συγγιτικῷ κόλπῳ.

⁵⁾ *Πόρος* ἐκαλεῖτο ἀρχαῖος δῆμος τῆς Ἀκομαντίδος νήτης· πρβλ. *Pape's*, *Wörterbuch der Griechischen Eigennamen* ἐν λ. *Poros*. β) Ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1262 ἀναφέρεται ἐν Κεφαλληνίᾳ θέσις *Πόρος* (βλ. *Miklosich - Müller*, *Acta et diplomata Graeca*, τόμ. 4, σ. 17), ἣν ὁ *Bursian* προσδιορίζει ὡς κείμενην εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Σάμης (πρβλ. *Bursian*, Ἐνθ. ἀνωτ., τόμ. 2, σ. 376). γ) *Πόρος* ὠνομάσθη, ἕνεκα τοῦ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ἀπέναντι Τροϊζηνίας στενωπώτου πορθμοῦ, ἡ ὄρχαία Καλαύρεια. δ) *Πόρος* ὡσαύτως ὠνομάσθη καὶ χωρίον τῆς Λευκάδος, κείμενον ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς πρὸς τὴν Ἀκαρνανίαν, ἀφ' ἧς ἡ νησὸς χωρίζεται διὰ στενωπώτου ὡσαύτως πορθμοῦ. (Βλ. *Leake*, Ἐνθ. ἀνωτ. τόμ. 3 σ. 41, πρβλ. *I. Νουγάκι*, Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 895). Τούτοις πρόσθετος τὸ *Σαρανιάπορος*.

⁶⁾ *Πορεά* συνοικισμός ἐν τῷ δήμῳ Μονεμβασίας (*I. Νουγάκι*, Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 747).

⁷⁾ Ἡ *Περατία* καὶ *Περατιά* εἶναι χωρίον ἐπὶ τῆς Ἀκαρνανικῆς ἀκτῆς, τῆς ἀπέναντι τῆς Λευκάδος· αὕτη ἀναφέρεται εἰς Χρυσόβουλλον (1361) τοῦ *Συμεῶν* (Π. Ἀραβαντινοῦ, Ἐνθ. ἀνωτ. τόμ. 2, σ. 310) καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Τζάνε Κορωνοῦ (1519) περιγραφ-

Λερβέν-Καρνά και τὰ *γερμανικά* Frankfurt am Main, Frankfurt an der Oder, Querfurt, Schwinfurt κ. ἄ.

Μετὰ τ' ἀνωτέρω, ἅτινα νομίζομεν ὅτι πειθαναγκάζουσιν, οὐδείς θ' ἀμφιβάλλῃ ὅτι ἀπὸ τοῦ ἁλβανικοῦ προσηγορικοῦ *πρέβεζα* ἐδημιουργήθη τὸ τοπωνύμιον *Πρέβεζα*.

Ὅταν δὲ ὁ μικρὸς συνοικισμὸς ἠδῆξήθη καὶ ἐγνώσθη μετὰ τοῦ δριστικοῦ ὀνόματος τῆς θρυλικῆς πόλεως, τότε τὰ ὄρα περιόπου ἀπέχοντα αὐτῆς ἐρείπια τῆς *Νικοπόλεως* ὠνομάσθησαν *Παλαιὰ Πρέβεζα* ἢ *Παλαιο-πρέβεζα*¹⁾.

Μετὰ τὴν κατὰ τοιοῦτον ἀναμφισβήτητον τρόπον ἐξακρίβωσιν τῆς προελεύσεως τοῦ ὀνόματος *Πρέβεζα* ἐσηματίσαμεν τὴν πεποιθήσιν ὅτι καὶ ἀλλαχοῦ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἀφ' οὗ μάλιστα ἐπιστώθη ἡ ὑπαρξίς τοῦ προσηγορικοῦ *πρέβεζ*²⁾ α καὶ παρὰ τοῖς ἁλβανοφώνοις τῆς Ἑλλάδος, ἔπρεπε νὰ ὑπάρξῃ θέσις τις μετὰ τοῦ ὀνόματος τούτου· τῷ ὄντι δ' ἐν πλουσιωτάτῃ συλλογῇ τοπωνυμίων τῆς Ἀρκαδίας, γενομένη μετὰ πολλῆς φι-

φόμενα κατορθώματα τοῦ Μπούα (πρβλ. *Κ. Σάδα*, Ἑλληνικά ἀνέκδοτα, Ἀθῆναι, 1867, σ. 916). Ἐπιθι *Ἰ. Νουχάκι*, Ἐνθ. ἄνωτ. σ. 441. καὶ ὄρα *Σπυρ. Βλανιῆ*, ἡ νῆσος Λευκάς καὶ αἱ πόλεις αὐτῆς ἀνὰ τοὺς αἰῶνας, ἐν Ἐπιτηρ. Παρνασσοῦ [1915], τόμ. 11, σ. 27 *Leake*, Ἐνθ. ἄνωτ. τόμ. 4, σελ. 14.

β') *Περαιαρία* λέγεται θέσις καὶ συνοικισμὸς παρὰ τὰ Τέμπη (Ἐφημ. Ἐμπρός, ἀριθ. φύλλου 7027 (10--5--1919), πρβλ. *Ἰ. Νουχάκι*, Ἐνθ. ἄνωτ. σ. 380, ὡσαύτως δ' ἐν Παξοῖς (*Γ. Ν. Χατζιδάκι*, ΜΝΕ. 2, 433).

γ') *Περάσιον* καλεῖται χωρίον τοῦ δήμου *Περαίας* τῆς Τήνου (*Ἰ. Νουχάκι*, Ἐνθ. ἄνωτ. σ. 791).

δ') *Πέραμα* λέγεται α') χωρίον τῆς Κυζίκου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου, διὰ πλοιαρίων ὀνομαζομένων *περαμάτων*, γίνεται ἡ διαπεραιώσις ἀπὸ τῆς Μικρασιατικῆς πρὸς τὴν Θρακικὴν ἀκτὴν. β') Χωρίον ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὀχθῆς τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων (πρβλ. *Leake*, Ἐνθ. ἄνωτ. τόμ. 4, σ. 153). γ') Θέσις καὶ συνοικισμὸς ἐπὶ τῆς ΜΔ. ὑπωρείας τοῦ Αἰγάλω· ἡ θέσις ἀνεφέρετο ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ ὅτε οἱ *Spon* καὶ *Wheeler* ἐπεσκέφθησαν τὴν Ἑλλάδα (βλ. *Spon et Wheeler*, Voyage d' Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, 1676, τόμ. 2, σ. 152· πρβλ. *Ἰ. Νουχάκι*, Ἐνθ. ἄνωτ. σ. 51. δ') Θέσις καὶ συνοικισμὸς ἐπὶ τῆς Σαλαμίνας, ἀκριβῶς ἔναντι τῆς προηγουμένης, φερομένη ὑπὸ μὲν τῶν ἁλβανοφώνων κατοίκων μετὰ τοῦ παλαιοῦ ὀνόματος *Περάμια*, ὑπὸ δὲ τῶν ξένων ὑπὸ τὸ πρὸ μικροῦ γενικευθὲν ὄνομα *Καματερό*, ὑφ' ὃ ἐφέρετο ἡ βορεία πλαγιά τῆς Πούντας (*Ἰ. Νουχάκι*, Ἐνθ. ἄνωτ. σ. 89.—*Χωματιανοῦ* Ἐνθ. ἄνωτ. ε') Ἐτέρα ἐπὶ τῆς Σαλαμίνας θέσις, δυτικώτερον τῆς Φανερωμένης καὶ ἄπέναντι τῆς μεγαρικῆς ἀκτῆς, ὠνομάσθη *Πέραμα* τῶν Μεγάρων, ἅτε δι' αὐτῆς γινομένης τῆς πρὸς τὴν μεγαρικὴν ἀκτὴν διαπορθμεύσεως διὰ πλοιαρίων καλουμένων *περαμάτων*.

¹⁾ *Μελετίου*, Γεωγραφία Παλαιὰ καὶ Νέα, τόμ. 2, σ. 279· πρβλ. Ἄθαν. Σταγειρίτου, Ἡπειρωτικά, σ. 407.—*Pauly-Wissowa*, Realencyclopädie ἐν λ. *Νικόπολις*.—*Forbiger*, Ἐνθ. ἄνωτ. σ. 879 τῆς α' ἐκδόσεως, Paleoprevysa.—*Ed. Dodwell*, A classical and topographical tour through Greece, London, 1819, σ. 56, Palea-Prebesa.—*Μ. Λήμιτσα*, Πολιτικὴ Γεωγραφία, Ἀθῆναι, 1882, μέρ. Α', σ. 126.

λοτιμίας ὑπὸ τοῦ διδάκτορος Χαριλάου Γ. Σακελλαριάδου, εὑρίσκεται μεταξὺ ἀπείρων ἄλλων ἄλβανικῶν τοπωνυμίων καὶ θέσις τις τοῦ χωρίου Παραλογγά (τῆς Γορτυνίας) ὀνομαζομένη *Πρέβεζα* ¹⁾.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐλπίζομεν ὅτι θέλει πεισθῆ πᾶς τις ὅτι τὸ ὄνομα τῆς *Πρέβεζης* δὲν εἶναι ἐνεικόν, οὔτε γενοναϊκόν, οὔτε ἰταλικόν, ἀλλ' *ἄλβανικόν*.

Ἱστορικὸν ἐπίμετρον.

Κατόπιν τῶν περὶ τῆς θέσεως, τοῦ χρόνου, τοῦ πρώτου συνοικισμοῦ καὶ τοῦ ἐτύμου τοῦ ὀνόματος τῆς *Πρέβεζης* λεχθέντων θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, περὶ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως ταύτης τ' ἀκόλουθα.

Μετὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐξ ἐπιδρομῶν καὶ σεισμῶν καταστροφῶς καὶ τὴν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἐκ θεμελίων κατασκαφὴν τῆς Νικοπόλεως, ²⁾ ἦτις ἔκτοτε ἐπέζησε μόνον ὡς ὄνμα *ἔδρας ἐπισκοπικῆς*, ὁ περὶ αὐτὴν χῶρος ἠρημώθη τελείως, ἀχρηστευσάντων φυσικῶς καὶ τῶν λιμένων, δι' ὧν αὕτη ἐπεκοινωνεὶ μετὰ τοῦ λοιποῦ ἑλληνικοῦ καὶ ξένου κόσμου.

Ἡ ὑφισταμένη ὅμως ἀνάγκη τῆς ἐπικοινωνίας τῶν ἠπειρωτικῶν λαῶν μετὰ τῆς ἀπέναντι ἀκαρνανικῆς ἀκτῆς, ὡς καὶ ἡ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν ἠπειρωτικῶν προϊόντων, ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ δημιουργηθῆ ἐκ νέου ἐν τῇ μεσημβρινῇ ἀκτῇ τῆς Ἡπείρου κατ' ἀρχὰς μὲν σταθμὸς τις, ὅστις ἐχρησίμευεν ὅπως διαμένωσι προσωρινῶς οἱ διαπεραιούμενοι ἀπὸ τῆς ἠπειρωτικῆς εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκαρνανικὴν ἀκτὴν — τοῦτο τοῦλάχιστον συνέβη εἰς ὅλα τὰ

¹⁾ Χαρ. Γ. Σακελλαριάδου, Συλλογὴ τοπωνυμίων Ἀρκαδίας, (χ/φον ὑπ' ἀριθ. 392, σ. 83 Ἀρχείου Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ).

²⁾ Περὶ τοῦ ἔτους τῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καταστροφῆς τῆς Νικοπόλεως μέχρι τῆς στιγμῆς, ἐξ ὧν ἡμεῖς τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, δὲν ἐλέχθη τι τὸ ὀριστικόν. Ὁ Ἀλ. Φιλαδέλφεις, ἀκολοιθὼν τὸς πρὸ αὐτοῦ γνώμης, αἰτίνες θέτουσι τὴν καταστροφὴν τῆς Νικοπόλεως περὶ τὰ ἔτη 1080-1084, παρεδέχθη τὸ ἔτος 1080 (πρβλ. Πρακτ. Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας, 1913, σ. 83). Ὁ δὲ φίλος Γ. Σωτηρίου, διὰ σημειώματος αὐτοῦ πρὸς ἐμὲ σταλέντος, διορθῶν τὰ ἐν τῇ μελέτῃ «Τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ διαπέδου τοῦ ἀνευρεθέντος καὶ ἐν Νικοπόλει τῆς Ἡπείρου» (ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ «Ἱεροῦ Συνδέσμου» τῆς 1-15 Δεκεμβρίου 1915, (θρ. 255-256 σ. 8) «ἕως οὗ οἱ Βούλγαροι τῷ 1080 ἐπὶ τὴν ἡγεσίαν τοῦ φοβεροῦ Κρούμου κατηδάφισαν ἐκ θεμελίων αὐτῆν» διὰ τῶν «ἕως οὗ οἱ Βούλγαροι τῷ 980 ἐπὶ τὴν ἡγεσίαν τοῦ φοβεροῦ Σομοιήλ, ὄξϊου διαδόχου τοῦ Κρούμου κατηδάφισαν ἐκ θεμελίων αὐτῆν», ὀρίζει ὡς ἔτος καταστροφῆς τῆς πόλεως τὸ 980, προσθέτων ἐπὶ λέξει ὅτι ἡ «Νικόπολις ἔχει ἡμέραν ἰδρύσεως καὶ ἡμέραν καταστροφῆς τελείως ἱστορικῶς ἐξηκριβωμένης». Ἀτυχῶς αἱ πηγαὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται τὴν γνώμην αὐτοῦ, δηλαδὴ ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Σιράβωνος (πρβλ. Σιράβων. 7,125 καὶ 8,126 ἐκδ. Ἀμστελοδάμοι, 1707) καὶ ὁ Κεδρηνὸς (Τόμ. 2, σ. 439 ἐκδ. Βόννης) ἦκιστα βοηθοῦσιν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀείρεσιν «ἡμέρας καταστροφῆς τελείως ἱστορικῶς ἐξηκριβωμένης».

περάματα, ἔνθα ἐγένοντο συνοικισμοί—, ἔπειτα δὲ καὶ σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἀναπτύχθῃ ἐμπορικός τις σταθμός, σκάλα, ¹⁾ ὅστις ἐξελιχθῆ εἰς χωρίδιον, χωρίον, κώμην καὶ κωμόπολιν.

Ἡ θέσις αὕτη, ὅτε ἀκόμη διετέλει ὑπὸ τὴν μορφὴν σταθμοῦ διαπεραιώσεως (περάματος) ὑπὸ τῶν πρώτων αὐτοῦ ὀνοματοθετῶν, — οὔτινε·, εἴτε ὡς γείτονες εἴτε ὡς κάτοχοι τοῦ χώρου ἐκληφθῶσιν, ἦσαν Ἀλβανοὶ τῆς Ἡπείρου, — ἔλαβε τὸ ἀλβανικὸν ὄνομα ὑφ' ὃ εὐρίσκομεν αὐτὴν μνημονευομένην κατὰ πρῶτον ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Μορέως καὶ ταῖς ἐκείνου παραλλαγαῖς, καὶ ὑφ' ὃ, ὡς εἶδομεν, ἐφέρετο κατὰ πάντας τοὺς μετέπειτα χρόνους, φέρεται δὲ καὶ σήμερον ἔτι.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους τῆς ἰδρύσεως τοῦ σταθμοῦ τούτου, οὔ ἡ πρώτη ἀρχὴ τίθεται ὑφ' ἡμῶν περὶ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, μέχρι τοῦ ἔτους 1292, καθ' ὃ ἐγένετο ἡ κατὰ τῆς Πρεβέζης ἐπιδρομὴ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου Β' σταλεισῶν γενοατικῶν γαλερῶν, ²⁾ οὐδεμίαν μέχρι σήμερον, ἡμεῖς τοῦλάχιστον, εἶδησιν ἠδυνήθημεν ν' ἀνεύρωμεν περὶ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς. Δικαιούμεθα ὅμως, ὡς νομίζομεν, νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης δὲν θὰ ἦτο ἄσημός τις θέσις, διότι θὰ ἦτο ἀδικαιολόγητος ἡ μνεῖα ἀσήμου θέσεως καὶ ἔτι μᾶλλον ἀδικαιολόγητος ἡ εἶδησις ὅτι κατ' αὐτῆς ἐγένετο ἐπιδρομὴ ³⁾ καὶ κοῦρσον ³⁾.

ΠΕΤΡΟΣ Α. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

¹⁾ Πρβλ. *Xavier Scrofaní, Voyage en Grèce fait en 1794 et 1795, Paris et Strassburg, 1801, τόμ. 3, σ. 16.*

²⁾ *J. Schmitt, Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, στ. 9103 cod. P.*

³⁾ Περὶ τῆς ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου καὶ ἐφεξῆς τύχης τῆς πόλεως ταύτης ἐπιφύλασσόμεθα νὰ δημοσιεύσωμεν βραδύτερον ἰδιαιτέραν μελέτην, ἅτε μὴ ἐπαρκούντος τοῦ χώρου πρὸς δημοσίευσιν αὐτῆς ἐν τῷ παρόντι.